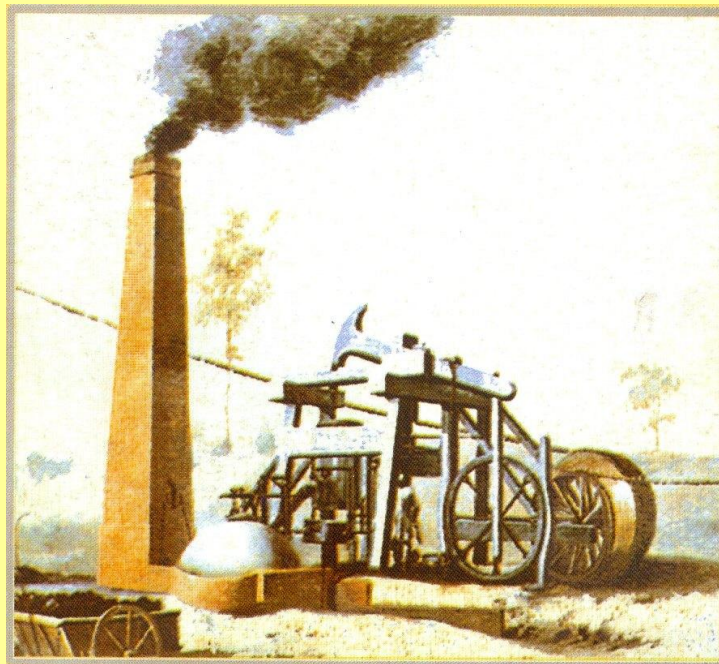

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815

Β΄ Γενικού Λυκείου (Γενικής Παιδείας)

Τόμος
2ος

Ιστορία του Μεσαιωνικού Και του Νεότερου Κόσμου 565-1815

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

**Τόμος 2^{ος}
1η έκδοση**

Συγγραφική ομάδα

**Ιωάννης Δημητρούκας, δρ. Ιστορίας
Θουκυδίδης Ιωάννου, δρ. Ιστορίας,
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων
Κώστας Μπαρούτας, δρ. Αισθητικής
- Ιστορίας Τέχνης**

Επιστημονικός Επόπτης

**Ταξιάρχης Γ Κόλιας, Καθ. του Βίου
και Πολιτισμού των Βυζαντινών της
Φιλοσ. Σχολής του Πανεπ. Αθηνών**

Υπεύθυνος για το Παιδ. Ινστιτούτο:

**ΙΩΣΗΦ ΠΕΡΑΚΗΣ, δρ Φιλ.,
Πάρεδρος του Π.Ι.**

Επιτροπή αξιολόγησης

**Ιωάννης Ε. Βρεττός, Καθηγητής
του Παν/μίου Αθηνών
Μιχαήλ Παπαστυλιανού, μ. δ.
Ιστορικός., εκπαιδευτικός Δ.Ε.
Αθανάσιος Χρήστου, δρ. , εκπ. Δ.Ε.**

Ομάδα αναθεώρησης

Γεώργιος Δάλκος, δρ. Παιδαγωγικής,
Πάρεδρος με θητεία του Π.Ι.

Δημήτριος Γιαννακόπουλος, δρ.
Ευρωπαϊκής Ιστορίας, εκπ/κός. Δ.Ε.

Αντώνιος Μαστραπάς, δρ.

Αρχαιολογίας. εκπαιδευτικός Δ.Ε
Βασιλική Σακκά, μ.δ. Ιστορίας,
εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Επιτροπή αξιολόγησης της αναθεώρησης

Γεώργιος Μοσχόπουλος, Αναπληρ.

Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής
Ιστορίας Παν. Πατρών

Μαρία Ντούρου–Ηλιοπούλου, Επίκ.

Καθηγήτρια Ιστορίας Μέσων-
Νεοτέρων Χρόνων Παν. Αθηνών

Γεώργιος Σιμπιλίρης, δρ. Νεότερης
Ιστορίας, εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Χαρά Δημητρακοπούλου,

εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Εποπτεία και συντονισμός
αναθεώρησης

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα, δρ.
Ιστορίας Σύμβουλος του Π.Ι

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής
(Αθηνά Χριστοπούλου)
(Επιμέλεια: Δήμητρα Τζώρτζη)

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Δημητρούκας
Θουκυδίδης Ιωάννου
Κώστας Μπαρούτας**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού
Και του Νεότερου Κόσμου
565-1815**

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

Τόμος 2^{ος}

5. Η διεθνής ακτινοβολία του Βυζαντίου

α. Η βυζαντινή διπλωματία

Σήμερα σε όλα τα κράτη υπάρχουν μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες άλλων κρατών (πρεσβείες και προξενεία) που ασχολούνται με διακρατικά προβλήματα.

Αυτό δεν συνέβαινε στο Μεσαίωνα. Κάθε διακρατικό ζήτημα ρυθμιζόταν με ευκαιριακή αποστολή πρέσβων. Πάντως οι πρεσβευτές ήταν, σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο του Μεσαίωνα, πρόσωπα σεβαστά και απαραβίαστα, όπως και σήμερα.

Για να στηρίξει την ασφάλειά του και τη διεθνή δύναμή του, το Βυζάντιο κατέφευγε συχνά στις υπηρεσίες μιας πολύ επιδέξιας διπλωματίας. Η βυζαντινή διπλωματία, εκτός

από τη συχνότατη αποστολή πρέσβων σε ξένες χώρες, χρησιμοποιούσε ένα ευρύτατο φάσμα από τρόπους και μέσα, για να επιτύχει τους σκοπούς της. Τέτοια μέσα ήταν οι χορηγίες (σε χρήμα ή δώρα) στους ξένους ηγεμόνες, η σύναψη συμμαχιών (που βασίζονταν συχνά σε επιγαμίες) και εμπορικών συνθηκών και, το σπουδαιότερο, ο εκχριστιανισμός άλλων λαών.

Ο αυτοκράτορας χάραζε τις κατευθυντήριες γραμμές της εξωτερικής πολιτικής. Ο Λογοθέτης* του Δρόμου, στενός συνεργάτης του αυτοκράτορα, ήδη από τον 7ο αιώνα, ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή ξένων πρεσβευτών, τον ορισμό των μελών των βυζαντινών πρεσβειών κ.ά.

Οι αντίπαλοι του Βασιλείου Β' προσκυνούν το θριαμβευτή αυτοκράτορα που δέχεται τα σύμβολα της εξουσίας του από τους αγγέλους. Μικρογραφία από χειρόγραφο ψαλτήρι των αρχών τον 11ου αιώνα (Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη).

Υποδοχή ξένου πρεσβευτή
Μπροστά στον αυτοκρατορικό
θρόνο στεκόταν ένα χάλκινο, επι-
χρυσωμένο δέντρο, από το οποίο
έβγαιναν φωνές διαφόρων πτη-
νών. Ο θρόνος του αυτοκράτορα
ήταν με τόση τέχνη κατασκευασμέ-
νος, που, ενώ προς στιγμή βρισκό-
ταν χαμηλά, ύστερα σηκωνόταν ψη-
λότερα και αμέσως μετά φαινόταν
πανύψηλος. Τεράστια λιοντάρια, α-
πό ξύλο ή από μέταλλο επιχρυσω-
μένο, στέκονταν φρουροί του θρό-
νου και βρυχώνταν με ανοιχτό στο-
μα και κινούμενη γλώσσα, ενώ χτυ-
πούσαν με την ουρά στο δάπεδο. Σ'
αυτή την αίθουσα οδηγήθηκα μπρο-
στά στον αυτοκράτορα στηριζόμε-
νος στους ώμους δύο ευνούχων.
Κατά την είσοδο μου τα λιοντάρια

βρυχώνταν και τα πουλιά τιτίβιζαν.(...) Ύστερα από τριπλή προσκύνηση μπροστά στον αυτοκράτορα σήκωσα το κεφάλι και είδα τον αυτοκράτορα, ενώ προηγουμένως καθόταν σε ένα μικρό υπερυψωμένο θρόνο, να έχει ανυψωθεί σχεδόν ως την οροφή της αίθουσας και να είναι ντυμένος με άλλη στολή.

Λιουτπράνδος, Ανταπόδοσις, VI, 5.

β. Οι σχέσεις με τους Άραβες

Την εποχή αυτή η σφοδρότητα των αραβοβυζαντινών συγκρούσεων φθάνει στο αποκορύφωμά της. Σημαντική απώλεια για το Βυζάντιο υπήρξε η άλωση της Θεσσαλονίκης (904), η οποία οδήγησε τη βυζαντινή κυβέρνηση στη λήψη μέτρων για την ενίσχυση του βυζαντινού στόλου. Στα μέσα του 10ου αι. έδρασε ένας από τους μεγαλύτερους στρατηγούς του Μεσαίωνα, ο Ιωάννης Κουρκούας. Αποκορύφωμα των επιτυχιών του στρατηγού αυτού υπήρξε η άλωση της συριακής Έδεσσας (944) και η ανάκτηση του ιερού μανδηλίου, όπου, κατά την παράδοση, ήταν αποτυπωμένη η μορφή του Χριστού.

Οι επιτυχίες του Κουρκούα προετοίμασαν την ανάκτηση των μεγα-

λονήσων Κρήτης (961) και Κύπρου (965), η οποία συνέβαλε στο σημαντικό περιορισμό της πειρατικής δραστηριότητας του αραβικού στόλου. Οι μεγάλοι, τέλος, "στρατιωτικοί" αυτοκράτορες Νικηφόρος Φωκάς και Ιωάννης Τζιμισκής επεξέτειναν και πάλι τα σύνορα του Κράτους ως τη Συρία και την Παλαιστίνη. Η Κιλικία και η Συρία, όπου υπήρχαν ισχυρές βάσεις του αραβικού στόλου, προσαρτήθηκαν στο Βυζάντιο.

Ας σημειωθεί πάντως ότι οι σχέσεις με τους Άραβες δεν ήταν πάντα εχθρικές. Συχνά υπογράφονταν συνθήκες ειρήνης που επέτρεπαν την ανταλλαγή των αιχμαλώτων και την ανάπτυξη των πολιτιστικών επαφών και των εμπορικών ανταλλαγών.

Ο βυζαντινός στρατός υπό τον Νικηφόρο Φωκά αποβιβάζεται στον Χάνδακα (Ηράκλειο) και ανακαταλαμβάνει την Κρήτη από τους Άραβες (961). Μικρογραφία από τη Χρονογραφία του Ιωάννη Σκυλίτζη (Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Η αραβοβυζαντινή συνθήκη του 969 (παρ. 20)

Όσον αφορά τη δεκάτη που επιβάλλεται σε αυτούς που έρχονται από τις χώρες των Ρωμαίων, οι τελωνειακοί υπάλληλοι του αυτοκράτορα συνεργάζονται με τους τελώνες του Καργκαβάι και του Μπακγιούρ (άραβες τοπάρχες της Συρίας). Σ' όλα τα εμπορεύματα, όπως χρυσάφι, ασήμι, ελληνικά χρυσούφαντα μεταξωτά υφάσματα, οι αυτοκρατορικοί τελώνες επιβάλλουν τη δεκάτη. Στα συνήθη υφάσματα, τα λινά υφάσματα και τα μεταξωτά με λουλούδια διαφόρων χρωμάτων, τα ζώα και τα άλλα εμπορεύματα, είναι οι τελώνες του Καργκαβάι και του Μπακγιούρ εκείνοι που επιβάλλουν τη δεκάτη.

Όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα εισπράττονται ακολούθως από τους τελώνες του αυτοκράτορα.

M. Canard, Histoire de la dynastie des Hamdanides de Jazira et de Syrie, A, Παρίσι 1953, 835.

γ. Οι σχέσεις με τους Βουλγάρους

γ1. Οι Βούλγαροι υπό τον Συμεών

Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων επηρέασε την πολιτική και πολιτισμική τους εξέλιξη. Ο Συμεών, διάδοχος του Βόρη, μετέφερε την πρωτεύουσα από την Πλίσκα, λίκνο της αρχαίας αριστοκρατίας, στην Πρεσλάβα. Η νέα πρωτεύουσα διακοσμήθηκε με μεγαλοπρεπή κτίρια, ενώ παράλληλα ενθαρρύνθηκε η μετάφραση έργων της βυζαντινής

**λογοτεχνίας. Επί Συμεών η παλαι-
οσλαβική εκκλησιαστική λογοτεχ-
νία γνώρισε την πρώτη ακμή της.**

**Με τον Συμεών, ο οποίος χαρα-
κτηρίστηκε ως ημιαργείος (=ημιέλ-
ληνας) επειδή είχε σπουδάσει στη
σχολή της Μαγναύρας στην Κων-
σταντινούπολη, εγκαινιάζεται μια
περίοδος έντασης στις βυζαντινο-
βουλγαρικές σχέσεις, κατά την ο-
ποία και οι δύο δυνάμεις αγωνίζο-
νται για την κυριαρχία στα Βαλκά-
νια. Ο Συμεών απέβλεπε στη δημι-
ουργία μιας βουλγαροβυζαντινής
αυτοκρατορίας με αυτοκράτορα τον
ίδιο, γι αυτό και αντικατέστησε τον
αρχαίο τίτλο των βουλγάρων ηγε-
μόνων χάνος* με τον βυζαντινό τί-
τλο βασιλεύς. Το 913, μάλιστα, έφθα-
σε μπροστά στα τείχη της Κωνστα-
ντινούπολης, αλλά οι ελπίδες του
για κατάληψη διαψεύστηκαν. Έτσι**

προχώρησε σε διαπραγματεύσεις με τον πατριάρχη Νικόλαο Μυστικό, που ασκούσε τότε καθήκοντα αντιβασιλέως. Ο πατριάρχης ενίσχυσε με την ευχή του το ηθικό κύρος του βούλγαρου ηγεμόνα. Αυτό το ηθικό κύρος, σε συνδυασμό με τις επιτυχίες του κατά των Βυζαντινών, εκμεταλλεύθηκε ο Συμεών, για να αυτοαναγορευθεί αργότερα Βασιλεύς των Βουλγάρων και Ρωμαίων. Οι Βυζαντινοί όμως δεν του αναγνώρισαν ποτέ τον τίτλο του βασιλέως. Οι βυζαντινές πηγές αναφέρουν τον Συμεών πάντοτε ως άρχοντα της Βουλγαρίας.

Το 924 ο Συμεών εμφανίσθηκε ξανά μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο ο βούλγαρος ηγεμόνας δεν ήταν σε θέση, από στρατιωτική άποψη, να καταλάβει τη βυζαντινή πρωτεύουσα.

Δεν διέθετε στόλο, ενώ οι διαρκείς αγώνες με τους Σέρβους και τους Κροάτες είχαν εξασθενήσει τις δυνάμεις του.

Ο διάδοχος του Πέτρος συνήψε ειρήνη με το Βυζάντιο, νυμφεύθηκε την εγγονή του αυτοκράτορα Ρωμανού Λακαπηνού και έλαβε τον τίτλο που με τόσο πάθος είχε επιζητήσει ο πατέρας του: βασιλεύς της Βουλγαρίας.

Ο ανήλικος Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, η μητέρα του Ζωή, ο πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός και άλλοι ανώτατοι βυζαντινοί αξιωματούχοι γευματίζουν και συνομιλούν με τον Συμεών. Μικρογραφία από το σλαβονικό χειρόγραφο της Χρονογραφίας του Κωνσταντίνου Μανασσή (Ρώμη, Βιβλιοθήκη του Βατικανού).

γ2 Η ίδρυση νέου βουλγάρικου κράτους από τον Σαμουήλ. Η υποταγή του στο Βυζάντιο.

Μετά τις παραπάνω επιτυχίες του Πέτρου, λίγα χρόνια αργότερα, το 976, ο νέος ηγεμόνας των Βουλγάρων Σαμουήλ γίνεται ο αρχιτέκτονας ενός νέου βουλγαρικού κράτους με κέντρο τη βορειοδυτική Μακεδονία (Πρέσπα Αχρίδα). Ο Σαμουήλ, στη συνέχεια, επεκτείνει τις βουλγαρικές κτήσεις μέχρι το Δούναβη και την κεντρική Ελλάδα.

Η προέλαση του Σαμουήλ ανησύχησε το Βυζάντιο. Αρχικά ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β', επειδή αντιμετώπιζε τότε εσωτερικά προβλήματα, περιορίστηκε σε διπλωματικά μέτρα. Αργότερα όμως, οι Βυζαντινοί ανέπτυξαν έντονη στρατιωτική δράση κατά των Βουλγάρων με

πρώτη επιτυχία στην περιοχή του Σπερχειού από τον στρατηγό Νικηφόρο Ουρανό (997). Δεκαεννιά χρόνια αργότερα, το 1014, στη μάχη του Κλειδιού, κοντά στο Στρυμόνα, η νίκη των Βυζαντινών υπήρξε καθοριστική για την τύχη του βουλγαρικού κράτους: η Βουλγαρία, το 1018, υποτάσσεται και προσαρτάται στο Βυζάντιο, που με τη σειρά του εφαρμόζει πολιτική εντατικού εξελληνισμού της Παλαιοβουλγαρικής Εκκλησίας.

Ο Ρωμανός Α' Λακαπηνός ψέγει τον Συμεών για τις απαιτήσεις του
Γιατί, πες μου, τι περισσότερο κατάφερες με το να γράφεις τον εαυτό σου βασιλέα Βουλγάρων και Ρωμαίων, χωρίς σ' αυτό να είναι σύμ-

φωνος και βοηθός σου ο Θεός; Τι περισσότερο κέρδισες που με τόση βία πήρες τη γη μας; Που είναι οι φόροι που παίρνεις από αυτή; Αν πρέπει κάποιος να ονομάζεται βασιλεύς Ρωμαίων και Βουλγάρων, πρέπει να ονομαζόμαστε εμείς, που και το όνομα αυτό το πήραμε από το Θεό και την εξουσία, όπως όλοι παραδέχονται, και όχι εσείς που αγωνίζεσθε να το αποκτήσετε με αίματα και σφαγές.

Βυζαντινά κείμενα
(Αετός, Βασική Βιβλιοθήκη, 3), επιμ.
Δ. Α Ζακυθηνός, Αθήνα 1958, 134

δ. Οι σχέσεις με τους Ρώσους

Το Βυζάντιο απειλήθηκε πολλές φορές από τους Ρώσους, παράλληλα όμως ανέπτυξε με το κράτος του

Κιέβου εμπορικές σχέσεις που ρυθμίστηκαν με ειδικές συνθήκες. Ρώσοι έμποροι και πρεσβευτές, ταξιδεύοντας με τα μονόξυλά τους στον ποταμό Δνείπερο και τον Εύξεινο, επισκέπτονταν το Βυζάντιο, για να ανταλλάξουν τα προϊόντα τους (γούνες, σκλάβους κ.λπ.) με τα περιζήτητα βυζαντινά μεταξωτά.

Το 957 η ηγεμονίδα του Κιέβου Όλγα επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη. Με την επίσκεψη αυτή φαίνεται ότι τέθηκαν οι βάσεις του δεύτερου και οριστικού εκχριστιανισμού των Ρώσων. Επισήμως αυτός ολοκληρώθηκε στα τέλη του 10ου αι. Ο Βασίλειος Β' υποσχέθηκε να δώσει στο ρώσο ηγεμόνα Βλαδίμηρο ως σύζυγο την αδελφή του Άννα, αν ο ίδιος και το έθνος του ασπάζονταν το χριστιανισμό. Τα γεγονότα εξελίχθηκαν σύμφωνα με τις

υποσχέσεις και τις προθέσεις του Βασιλείου Β' και η βάπτιση του Βλαδίμηρου έλαβε χώρα πιθανότατα στη Χερσώνα.

Ο γάμος του ρώσου ηγεμόνα με την πορφυρογέννητη* πριγκίπισσα ήταν το μέσο, για να αποκτήσει η Ρωσία διεθνές κύρος και όλα τα αγαθά που συνεπαγόταν η διάδοση της Ορθοδοξίας και του βυζαντινού πολιτισμού στη χώρα αυτή. Με τις βυζαντινές ιεραποστολές στοιχεία κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, θεσμοί, η βυζαντινή τέχνη και ο βυζαντινός πολιτισμός εισήχθησαν στη Ρωσία και αποτέλεσαν τη βάση του ρωσικού πολιτισμού και της ρωσικής πνευματικής παράδοσης.

Από την βυζαντινορωσική συνθήκη του 944

Οι (ρώσοι) πρεσβευτές και οι έμποροι, οι οποίοι στέλνονται στους αυτοκράτορες οφείλουν να κομίζουν έγγραφα, όπου αναφέρεται ότι "απέστειλα τόσα πλοία", ώστε να αναγνωρίζουμε από αυτά, ότι έρχονται με φιλικές προθέσεις. Αν έλθουν όμως χωρίς έγγραφα και είναι στην εξουσία μας, τότε θα τους θέσουμε υπό επιτήρηση, μέχρι να ενημερώσουμε τον ηγεμόνα τους. Όταν έλθουν, οφείλουν να διαμένουν στο ναό του Αγίου Μάμαντος. Θα τους στείλουμε τότε ένα υπάλληλο, για να καταγράψει τα ονόματά τους, και θα λάβουν το μηνιαίο

βοήθημα, πρώτα αυτοί που έρχονται από το Τσερνίγκωφ, τέλος εκείνοι που έρχονται από το Περεγιασλάβ. Οφείλουν να εισέρχονται στην Πόλη από μία καθορισμένη πύλη, συνοδευόμενοι από αυτόκρατορικούς υπαλλήλους, χωρίς όπλα, 50 άνδρες κάθε φορά. Επιτρέπεται να εμπορεύονται ανάλογα με τις ανάγκες τους και να επιστρέφουν πάλι στη χώρα τους. Οι αποχωρούντες Ρως λαμβάνουν από εμάς όλα τα αναγκαία εφόδια και ό,τι είναι αναγκαίο για τα πλοία, σύμφωνα με τα προκαθορισμένα. Δεν επιτρέπεται όμως να διαχειμάζουν κοντά στο ναό του Αγίου Μάμαντος.

**Die altrussische Nestorchronik.
γερμ. εκδ. R. Trautman, Λειψία 1931,
30-31.**

ε. Η βυζαντινή πολιτική στην Ιταλία και η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους.

Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκός ακολούθησε με ευλάβεια την πολιτική των προκατόχων του στην Ιταλία για να προστατεύσει τις εκεί βυζαντινές επαρχίες από τους Άραβες και να ενισχύσει τη βυζαντινή επιρροή στη Ρώμη και στα ημιαυτόνομα κρατίδια της κεντρικής Ιταλίας. Μετά τη στέψη του Όθωνος Α' ως αυτοκράτορα των Ρωμαίων (962) και την ίδρυση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους, τα κρατίδια αυτά έγιναν το μήλο της έριδος μεταξύ του Βυζαντίου και της Γερμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Νικηφόρος Φωκός αρνήθηκε να αναγνωρίσει τον αυτοκρατορικό τίτλο του Όθωνος και

απαίτησε την αποχώρησή του από τα βυζαντινά εδάφη που είχαν κατακτήσει πρόσφατα οι Γερμανοί. Από τις πρεσβείες που ανταλλάχθηκαν σπουδαιότερη ήταν αυτή του επισκόπου Κρεμόνας Λιουτπράνδου (968). Οι διαπραγματεύσεις όμως κατέληξαν σε ναυάγιο και ο πρεσβευτής αναγκάστηκε να επιστρέψει άπρακτος στη χώρα του.

Οι σχέσεις, πάντως, των δύο αυτοκρατοριών βελτιώθηκαν επί Ιωάννη Τζιμισκή, ιδίως από τότε που ο διάδοχος του Οθωνα Α', ο Όθων Β', έλαβε ως σύζυγο την ανεψιά του βυζαντινού αυτοκράτορα Θεοφανώ. Η Θεοφανώ έφερε στην αυλή των Οθωνιδών τις συνήθειες και τις παραδόσεις του βυζαντινού πολιτισμού. Οι ιταλικές κτήσεις, όμως, χάθηκαν οριστικά για το Βυζάντιο το

**1071, όταν τις κατέκτησαν οι
Νορμανδοί.**

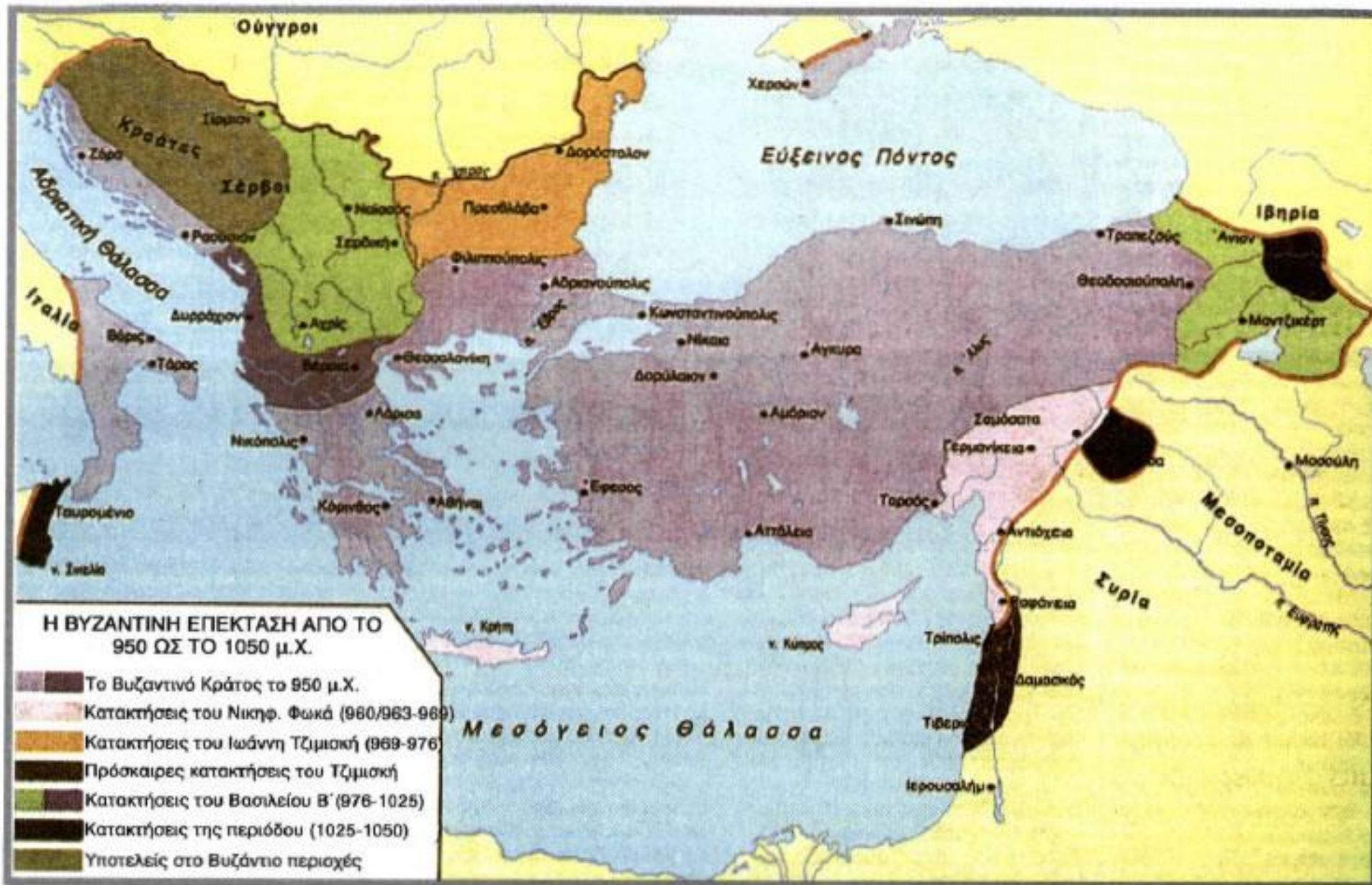
**Οι γάμοι Όθωνος Β' και Θεοφανούς.
Ελεφαντοστό του 10ου αι.
(Παρίσι, Μουσείο Cluny).**

Ο Λιουπράνδος επισκέπτεται την Πόλη για δεύτερη φορά (968-969)

**Στη 4 Ιουνίου... φτάσαμε στην Κων-
σταντινούπολη, απέναντι από τη
Χρυσή Πύλη, και περιμέναμε εκεί
έφιπποι μέχρι τις έντεκα η ώρα κά-
τω από καταρρακτώδη βροχή.
Κατά τις έντεκα η ώρα ο Νικηφό-
ρος, παραβλέποντας την πρεσ-
βευτική ιδιότητά μας και κρίνοντας
ότι δεν είμαστε άξιοι να εισέλθουμε
έφιπποι στην Πόλη, διέταξε να μας
οδηγήσουν πεζούς στο μαρμάρινο,
μισητό, άνυδρο και ανοιχτό μέγαρο,
που αναφέραμε πιο πάνω. Στις 7 Ι-
ουνίου...οδηγήθηκα μπροστά στον
κουροπαλάτη και λογοθέτη Λέοντα,
τον αδελφό (του Νικηφόρου), όπου
φιλονικήσαμε εντονότατα για την
αυτοκρατορική τιτλοφορία Σας.**

Γιατί αυτός δεν σας αποκαλούσε αυτοκράτορα, δηλαδή βασιλέα στη γλώσσα του, αλλά ρήγα* από το δικό μας regem. Αλλά όταν του έκανα την παρατήρηση, ότι η σημασία είναι η ίδια και μόνο ο χαρακτηρισμός είναι διαφορετικός, μου απάντησε ότι πήγα όχι για ειρήνη, αλλά για φιλονικία...

Αναφορά του Λιουπράνδου για την πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, 2-4, Β. Σ. Καραγεώργος, Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, τομ.Α, Αθήνα 1987,499-501.

στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών

Η νορμανδική κατάκτηση διευκολύνθηκε έμμεσα από το Σχίσμα του 1054, το οποίο προκάλεσε έντονη αντιβυζαντινή διάθεση στην Ιταλία και παρεμπόδισε τη συνεργασία Ρώμης και Κωνσταντινούπολης. Η έριδα, η οποία οδήγησε στο Σχίσμα των δύο Εκκλησιών, ξεκίνησε από διαφωνίες αναφερόμενες σε θεολογικά και δογματικά ζητήματα, όπως ήταν η νηστεία του Σαββάτου, η αγαμία του κλήρου, η χρήση των αζύμων στη Θεία Λειτουργία και, κυρίως, το δόγμα της Ρωμαϊκής Εκκλησίας περί εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος και από τον Υιό. Κύρια αιτία όμως του Σχίσματος υπήρξε η διεκδίκηση, εκ μέρους της Ρώμης, της πρωτοκαθεδρίας στο χριστιανικό κόσμο, την οποία δεν

μπορούσε να αποδεχθεί η Κωνσταντινούπολη.

Για το Σχίσμα μεγάλες ευθύνες πρέπει να αποδοθούν στον πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριο και στον καρδινάλιο Ουμβέρτο, εκπρόσωπο της Ρώμης στις διαπραγματεύσεις της Κωνσταντινούπολης. Οι δύο αδιάλλακτοι ιεράρχες εξώθησαν τα πράγματα στα άκρα. Οι συζητήσεις τερματίστηκαν με αμοιβαίους αφορισμούς. Οι σύγχρονοι δεν έδωσαν στο γεγονός ιδιαίτερη προσοχή. Η κοσμοϊστορική σημασία του Σχίσματος έγινε αντιληπτή αργότερα και κυρίως τις παραμονές της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους.

Το Βυζάντιο και το πρωτείο της Ρώμης

Όπως ...η πολιτειακή αποδέσμευση της Δύσης ματαίωσε τη βυζαντινή ιδέα της οικουμενικής αυτοκρατορίας, έτσι και η προσάρτηση του σλαβικού κόσμου από την Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως υπέσκαψε την ιδέα της οικουμενικότητας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Ανατολή... Με στήριγμα την αχανή σλαβική ενδοχώρα η βυζαντινή Εκκλησία δεν μπορούσε πια να αναγνωρίσει το πρωτείο της Ρώμης.

G. Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, μετ. Ι. Παναγόπουλος, τ.Β', Αθήνα 1979, 222

ζ. Οι σχέσεις με τις ιταλικές ναυτικές πόλεις

Στη διάρκεια του 10ου αι. αναπτύχθηκαν οικονομικά οι ιταλικές ναυτικές πόλεις, ιδιαίτερα η Βενετία, και έγιναν στενότερες οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο. Ο Βασίλειος Β', για να ανταμείψει τους Βενετούς που μετέφεραν με τα πλοία τους τα βυζαντινά στρατεύματα στο θέμα της Λογγοβαρδίας (Ιταλία), συνήψε μαζί τους μια ευνοϊκή εμπορική συνθήκη. Εγκαινιάσθηκε έτσι μια πολιτική παραχώρησης προνομίων στο ιταλικό και ιδιαίτερα το βενετικό εμπορικό κεφάλαιο, που, μακροπρόθεσμα, απέβη μοιραία για τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν τα μέσα με τα οποία οι Βυζαντινοί ασκούσαν τη διπλωματία (συμβουλευτείτε το σχετικό παράθεμα);

2. Σε ποιους περιορισμούς υποβαλλόταν η διάθεση ρωσικών προϊόντων στην αγορά της Κωνσταντινούπολης κατά το 10ο αι. (σχετικό παράθεμα);

3. Ποιες ήταν οι φιλοδοξίες του βούλγαρου τσάρου Συμεών και ποια τα αίτια της τελικής αποτυχίας των σχεδίων του (σχετικό παράθεμα);

4. Ποιες ήταν οι αφορμές και ποια τα βαθύτερα αίτια του Σχίσματος (σχετικό παράθεμα);

6. Οι διάδοχοι του Βασιλείου Β' (1025-1054)

α. Η οικονομία

Μετά το θάνατο του Βασιλείου Β' αρχίζει μια περίοδος, η οποία χαρακτηρίζεται από τη συνέχιση της οικονομικής ανάπτυξης και συγχρόνως από πολιτική αστάθεια. Η αύξηση της αγροτικής παραγωγής και η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου προκάλεσαν συσσώρευση αγαθών που δεν εξισορροπήθηκε όμως με ανάλογη αύξηση του κυκλοφορούντος νομίσματος. Για να ικανοποιήσει τη μεγαλύτερη ζήτηση ρευστού χρήματος από την αγορά, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Θ' νόθευσε το χρυσό βυζαντινό νόμισμα* (solidus) με άργυρο. Με την υποτίμηση αυτή που ανερχόταν σε

18% και με τις υποτιμήσεις που ακολούθησαν μέχρι το τέλος του αιώνα το χρυσό βυζαντινό νόμισμα, το δολλάριο του Μεσαίωνα, όπως το αποκάλεσε ο ιστορικός S.Lopez, έπαυσε να κυριαρχεί στις διεθνείς αγορές.

β. Η κοινωνική πολιτική

Στο επίπεδο της κοινωνικής πολιτικής, οι διάδοχοι του Βασιλείου Β' πήραν μια σειρά μέτρων που υπονόμευαν μακροπρόθεσμα τη συνοχή της βυζαντινής κοινωνίας. Η κατάργηση του αλληλέγγυου και η εγκατάλειψη του αγώνα κατά των δυνατών είχαν μοιραίες συνέπειες: οι μεγαλογαιοκτήμονες απορρόφησαν τα κτήματα των μικρών γεωργών, με αποτέλεσμα αυτοί να εξελιχθούν σε πάροικους. Η εξέλιξη αυτή υπονόμευσε αφενός την αμυντι-

κή ισχύ, αφού προϋπόθεση για τη στράτευση ενός πολίτη ήταν η κατοχή αγροτικού κλήρου, αφετέρου την οικονομική ευρωστία του κράτους. Επί Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου οι δυνατοί εξαιρέθηκαν από τη φορολογία, απέκτησαν σημαντικές δικαστικές και διοικητικές δικαιοδοσίες και αύξησαν την κτηματική τους περιουσία. Επίσης, πολλές φορές το κράτος αναγκαζόταν να εκμισθώνει τους φόρους σε ιδιώτες. Αυτό, μακροπρόθεσμα, είχε ως συνέπεια να περιοριστούν τα δημόσια έσοδα και να καταπιέζονται οικονομικά οι γεωργοί.

Συνοπτικά, κατά την περίοδο αυτή το Βυζαντινό Κράτος διατήρησε την ισχύ του και η Βυζαντινή κοινωνία εξακολούθησε να ευημερεί, αλλά, συγχρόνως, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις και εμφανίστηκαν τα

πρώτα συμπτώματα μιας κρίσης, που έμελλε να εκδηλωθεί με ιδιαίτερη ένταση κατά τις επόμενες δεκαετίες.

γ. Πολιτική αστάθεια

Οι συχνές εναλλαγές αυτοκρατόρων, οι δολοπλοκίες και οι έριδες χαρακτηρίζουν την περίοδο αυτή. Οι διαμάχες ξεσπούσαν κυρίως ανάμεσα στους δυνατούς, οι οποίοι είχαν αποκτήσει αίγλη από τους πολέμους, και στην πολιτική αριστοκρατία της πρωτεύουσας, που είχε ενισχυθεί από την πολιτική του Βασιλείου Β'.

Οι θρίαμβοι των Μακεδόνων αυτοκρατόρων στα πεδία των μαχών δημιούργησαν ένα αίσθημα υπερβολικής αυτοπεποίθησης που εξηγεί και την αδιαφορία την οποία επέδειξαν οι διάδοχοι του Βασιλείου

Β' για τα συμφέροντα της αυτόκρατορίας. Δείγμα αλαζονείας υπήρξε και η καθιέρωση του θεσμού του εξαργυρισμού (δηλαδή εξαγορά της θητείας), και η βαθμιαία επάνδρωση του βυζαντινού στρατού από ξένους μισθοφόρους, τη στιγμή που νέοι, άκρως επικίνδυνοι εχθροί, απειλούσαν τα δυτικά, τα βόρεια και τα ανατολικά σύνορα του κράτους.

**Χρυσό νόμισμα του Ιωάννη Τζιμισκή
(Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο).**

Το Δολλάριο του Μεσαίωνα
Από το 312, που πρωτοεμφανίζεται, ως τα μέσα του 11ου αι., το βυζαντινό νόμισμα θα μείνει σταθερό και καθαρό. Ίσως δεν είναι ανάγκη να αναζητήσουμε άλλη εξήγηση για τον πρωταρχικό ρόλο που έπαιξε στη μυθική ιστορία του Βυζαντίου, αλλά και στο μαζικό υποσυνείδητο των λαών του Μεσαίωνα. Ο Κοσμάς Ινδικοπλεύστης (6ος αι) θα στηρίξει τη θεωρία του για την αιωνιότητα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στο "ότι με το νόμισμα αυτών (δηλαδή των Βυζαντινών) εμπορεύονται όλα τα έθνη και είναι δεκτό σε κάθε τοπο από το ένα ως το άλλο άκρο της γης και θαυμάζεται από κάθε άνθρωπο και κάθε βασιλική εξουσία. Και τέτοιο νόμισμα δεν υπάρχει σ' άλλο κράτος"

Χλαμυδοφόρος αυτοκράτορας, κρατώντας στο χέρι σφαίρα σταυροφορούσα και σκήπτρο, εστεμμένος από Άγγελο Κυρίου ή από τον ίδιο το Χριστό με χαραγμένα τα ηχηρά ονόματα της (αυτοκρατορικής) εξουσίας... κυκλοφορούσε, χάρη στο νόμισμα, από τη μια γωνιά της αυτοκρατορίας στην άλλη, περνούσε στα χέρια ανθρώπων κάθε τόπου, διαλαλώντας τη στρατιωτική ισχύ της αυτοκρατορίας (σύμβολό της η χλαμύδα), το θεοστήρικτο της αυτοκρατορικής αρχής (ο θεόστεπτος βασιλεύς είναι τοποτηρητής του Χριστού στη γη), το παγκόσμιο και οικουμενικό της θεοπρόβλητης εξουσίας (σημάδια τους το σκήπτρο και η σφαίρα) και τέλος τα βυζαντινά αναφαίρετα δικαιώματα στη ρωμαϊκή κληρονομιά.

**Ε. Αρβελέρ, Αρχαιολογία, 1, (1981),
39-40.**

Ερωτήσεις

1. Σε ένα πίνακα με δυο στήλες, σημειώστε, αριστερά, τις οικονομικο-κοινωνικές μεταβολές που έλαβαν χώρα επί των επιγόνων του Βασιλείου και δεξιά, περιληπτικά, τις συνέπειές τους.

2. Ποια η σημασία των βυζαντινών νομισμάτων για τη διάδοση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, σύμφωνα με το παράθεμα;

7. Οικονομία και κοινωνία στη Δυτική Ευρώπη. Το σύστημα της Φεουδαρχίας

α. Χαρακτηριστικά και εξέλιξη

Η κοινωνία του Φραγκικού Κράτους ήταν μια κοινωνία κυρίως αγροτική. Τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού αποτελούσαν οι αγρότες. Οι συνθήκες ανασφάλειας που κυριαρχούσαν την εποχή των Μεροβιγγίων στην Ευρώπη οδήγησαν τους αδύναμους να αναζητήσουν την προστασία των ισχυρών, δηλαδή των αρχόντων. Έτσι οι διάφορες κοινωνικές ομάδες συνδέθηκαν μεταξύ τους με δεσμούς εξάρτησης. Οι ιεραρχικά ανώτεροι άρχοντες παραχωρούσαν σε άλλους ευνοούμενους υποτελείς τους (βασάλους) εκτάσεις γης, για τις οποίες απαιτούσαν ως αντάλλαγμα πίστη, υπο-

τέλεια και διάφορες υπηρεσίες, ενώ ανέλαβαν την υποχρέωση να τους παρέχουν προστασία και κάθε είδους βοήθεια. Η γη που παραχωρούνταν ονομαζόταν φέουδο και από τη λέξη αυτή ολόκληρη η ευρωπαϊκή μεσαιωνική κοινωνία αποκλήθηκε φεουδαρχική και οι άρχοντές της φεουδάρχες. Η επίσημη αναγνώριση ενός άρχοντα ως υποτελούς ενός άλλου ισχυρότερου άρχοντα γινόταν με τη λεγόμενη τελετή της περιβολής. Η παραμέληση των υποχρεώσεων εκ μέρους των υποτελών συνεπαγόταν την αφαίρεση του φέουδου.

Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας ήταν ο βασιλιάς. Οι άμεσοι υποτελείς του (κομήτες, βαρώνοι, μαρκήσιοι κ.ά), που ήταν συγχρόνως και φεουδάρχες, αποτελούσαν την αριστοκρατία. Από αυτούς ε-

ξαρτιόνταν οι κατώτεροι υποτελείς, οι οποίοι έπαιρναν επίσης γαίες ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους. Κάτοχοι φέουδων μπορούσαν να είναι και οι εκκλησιαστικοί άρχοντες. Το υπόλοιπο τμήμα της κοινωνικής πυραμίδας συγκροτούσαν οι ελεύθεροι γεωργοί, που ήταν μικροϊδιοκτήτες, οι πάροικοι που αποτελούσαν την πλειονότητα των αγροτών και απολάμβαναν μια περιορισμένη ελευθερία, η οποία κατά τόπους παρουσίαζε διαβαθμίσεις (ήταν δεμένοι με τη γη, κατέβαλλαν τέλη στο φεουδάρχη της περιοχής και δεν μπορούσαν χωρίς την άδειά του να νυμφευθούν) και, τέλος, οι δούλοι που χαρακτηρίζονταν από νομική άποψη ως κινητά αντικείμενα.

Ο όρκος πίστης και υποταγής (Homagium). Ο υποτελής βάζει τα δύο του χέρια στα χέρια του φεουδάρχη. Από μια τελετή περιβολής. Μικρογραφία τον 13ου αι. Αρχεία Διαμερίσματος Ανατολικών Πυρηναίων. Perpignan.

β. Η επικράτηση του συστήματος της φεουδαρχίας

Το σύστημα της φεουδαρχίας αναπτύχθηκε στη διάρκεια του 8ου αιώνα, μετά την κατάρρευση της δυναστείας των Μεροβιγγείων. Σταθμό στη διαμόρφωση του συστήματος αποτέλεσαν οι μεταρρυθμίσεις του Καρλομάγνου. Ο στρατός, τον οποίο παλαιότερα αποτελούσαν ελεύθεροι αγρότες υπό την ηγεσία του αυτοκράτορα, αλλάζει χαρακτήρα, γίνεται φεουδαρχικός. Τίθεται, δηλαδή, υπό την ηγεσία των φεουδαρχών, καθένας από τους οποίους συμμετέχει με τους υποτελείς του και τον οπλισμό τους. Τη δυνατότητα αυτή αποκτούν οι φεουδάρχες χάρη στην οικονομική και πολιτική δύναμη που σε τοπικό επίπεδο τους εξασφαλίζει το φέουδο. Ανάλογα αποτελέσματα είχε η

διοικητική μεταρρύθμιση του Καρόλου, διότι στους βασιλικούς αξιωματούχους παραχωρούνταν γαίες. Οι τρεις αυτές λειτουργίες της φεουδαρχίας (στρατιωτική, οικονομικοκοινωνική και πολιτική) αναπτύχθηκαν πλήρως στο κράτος του Καρόλου και στα κράτη που το διαδέχθηκαν. Έτσι, κατά τους δύο επόμενους αιώνες (10ο και 11ο), οπότε η διάλυση των κρατών των Καρολιδών και οι εχθρικές επιδρομές δημιούργησαν κλίμα ανασφάλειας και ενίσχυσαν την ανάγκη προστασίας των κατοίκων, το φεουδαρχικό σύστημα γενικεύθηκε.

Το φεουδαρχικό συμβόλαιο

Στα μέσα του Απριλίου, μια Πέμπτη (του έτους 1127) δόθηκε όρκος υποταγής στον κόμη της Φλάνδρας, ως έκφραση σεβασμού και πίστης, με την τάξη που θα ιστορήσουμε στη συνέχεια. Πρώτα έκαναν όρκο έτσι: ο κόμης ρωτούσε τον μέλλοντα υποτελή αν θέλει ανεπιφύλακτα να γίνει ακόλουθος του και εκείνος απαντούσε "θέλω". Ύστερα αδελφώνονταν μ' έναν ασπασμό ενώ ο υποτελής είχε βάλει τα χέρια του στα χέρια του κόμη. Σ' ένα δεύτερο στάδιο ο υποτελής έταζε αφοσίωση στον τελετάρχη του κόμη μ' αυτά τα λόγια: "Ορκίζομαι στην πίστη μου ότι από αυτή τη στιγμή θα είμαι πιστός στον κόμη Γουλιέλμο και θα κρατήσω τον όρκο μου σε κάθε

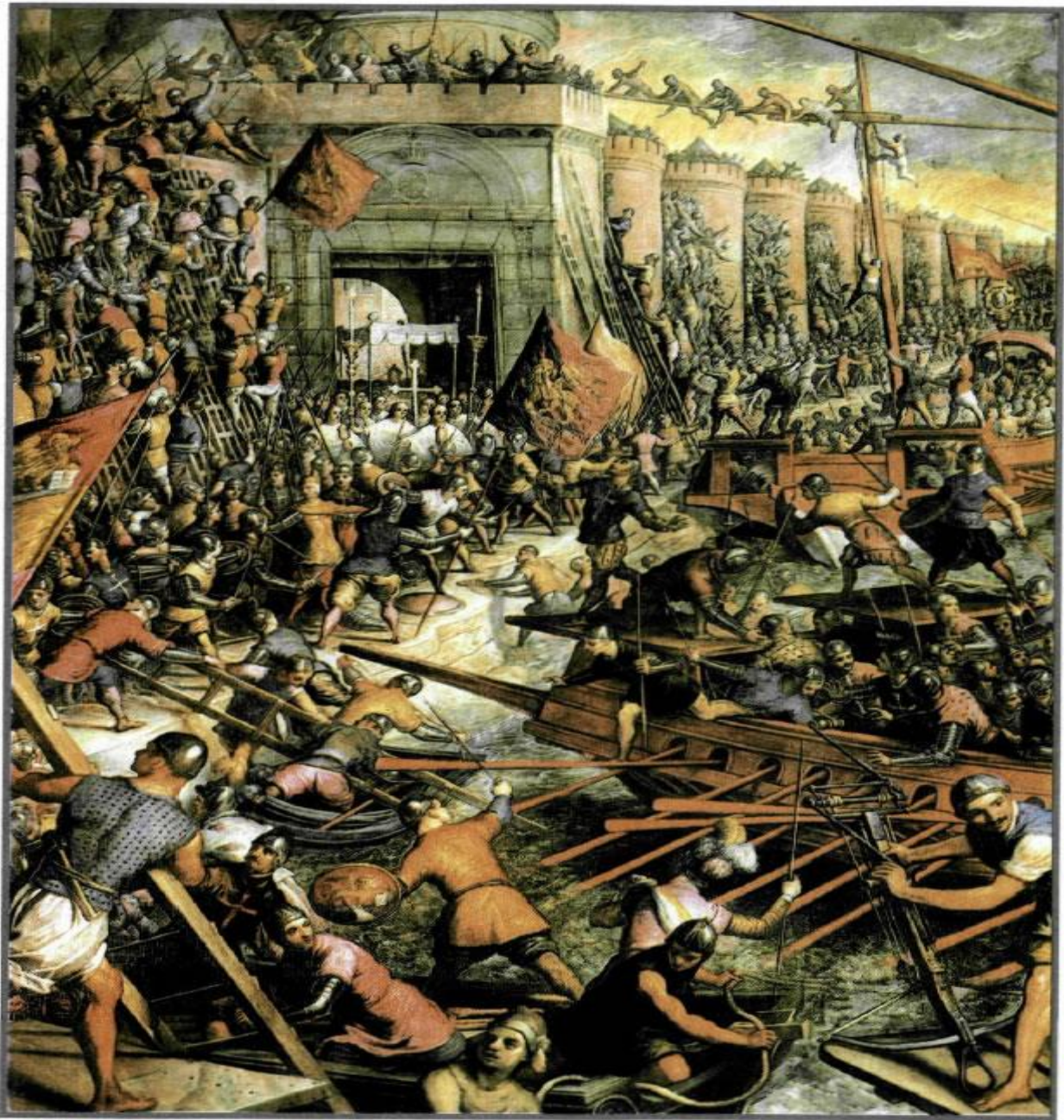
περίσταση, με καλή πίστη και χωρίς δόλο". Σ' ένα τρίτο στάδιο ο υποτελής ορκιζόταν το ίδιο στα ιερά λείψανα των αγίων. Μετά το μέρος αυτό της τελετής ο κόμης με τη ράβδο, που κρατούσε στα χέρια του, έκανε τη βεβαίωση της περιβολής του αξιώματος σε όλους εκείνους που έταξαν σ' αυτόν πίστη και σεβασμό και πήραν όρκο, με τον τρόπο που ιστορήσαμε.

Απόσπασμα από το έργο του
χρονογράφου
Galbert de Bruges, Ιστορία του
φόνου του Καρόλου
του Καλού, κόμη της Φλάνδρας.

Ερωτήσεις

1. Πόσα και ποια στάδια περιλάμβανε η «τελετή της περιβολής»; Συμβουλευτείτε το σχετικό παράθεμα και την εικόνα.

2. Ποια ήταν τα κυριότερα χαρακτηριστικά της φεουδαρχίας;

**Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης
από τους Σταυροφόρους.
Τοιχογραφία από την αίθουσα του
Μεγάλου Συμβουλίου, στο Ανάκτορο
των Δόγηδων, Βενετία.**

Κεφάλαιο

3

ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ (1054-1204)

Η περίοδος 1054-1204 χαρακτηρίζεται από μεγάλες ανακατατάξεις τόσο στη Βυζαντινή αυτοκρατορία όσο και έξω από αυτήν. Τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι η ανάπτυξη της μεγάλης γαιοκτησίας και η εντεινόμενη οικονομική διείσδυση των Ιταλών στη βυζαντινή επικράτεια, Οι Κομνηνοί κατόρθωσαν με μεγάλες προσπάθειες να ανασυγκροτήσουν προσωρινά το κράτος (1081-1185), αλλά το τίμημα που

πληρώθηκε ήταν βαρύ. Η διάδοχη δυναστεία των Αγγέλων δεν μπόρεσε να ανακόψει την καθοδική πορεία του κράτους.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής η Βυζαντινή Αυτοκρατορία υπέστη, κατά την ίδια περίοδο, μια σειρά από ανεπανόρθωτες καταστροφές, όπως ήταν η απώλεια των κτήσεών της στην Ιταλία και η κατάκτηση ενός μεγάλου μέρους της Μικράς Ασίας από τους Σελτζούκους Τούρκους.

Στη Δύση, έλαβαν χώρα σημαντικές μεταβολές: οι κλιματολογικές αλλαγές, η δημογραφική ανάπτυξη και τα τεχνολογικά επιτεύγματα συνέβαλαν στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής και κατέστησαν δυνατή την ανάπτυξη του εσωτερικού και διεθνούς εμπορίου και την αναβίωση των πόλεων. Η εξουσία

του πάπα ενισχύθηκε και επιβλήθηκε σε βάρος της κοσμικής εξουσίας των γερμανών βασιλέων. Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της εξεταζόμενης περιόδου υπήρξαν οι Σταυροφορίες, που εξέφρασαν την ισχύ της παπικής εξουσίας και τον οικονομικό επεκτατισμό της Ευρώπης, ενώ παράλληλα υπονόμισαν το Βυζάντιο και συνέβαλαν στην πτώση του.

1. Εσωτερική κρίση και εξωτερικοί κίνδυνοι (1054-1081)

α. Πολιτική αστάθεια και οικονομικά προβλήματα

Μετά το θάνατο του Βασιλείου Β (1025), όπως ήδη αναφέρθηκε, στο Βυζαντινό κράτος επικράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα πολιτική αστάθεια. Στο διάστημα αυτό, το οποίο ξεπέρασε το μισό αιώνα, άλλοτε υπερίσχυε η παράταξη των πολιτικών και επέβαλλε αυτοκράτορα της επιλογής της και άλλοτε η στρατιωτική αριστοκρατία, η οποία προωθούσε δικούς της εκπροσώπους. Στις πολιτικές εξελίξεις δυναμική ήταν και η ανάμειξη της Εκκλησίας, ιδίως επί των ημερών του φιλόδοξου πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλαρίου.

Η πολιτική αυτή αστάθεια είχε βαρύτερες συνέπειες στην κρατική οικονομία, Στα μέσα του 11ου αιώνα εφαρμόστηκε σε μεγάλη έκταση το σύστημα της εκμίσθωσης των φόρων, εντάθηκε η εξαγορά των αξιωμάτων, έγινε περικοπή των στρατιωτικών δαπανών και αυξήθηκαν οι παροχές προς την Αυλή, την Εκκλησία και τους γειτονικούς λαούς. Συνέπεια της πολιτικής αυτής ήταν να οδηγηθεί η κρατική οικονομία σε πτώχευση.

β. Εξωτερικά προβλήματα. Η μάχη τον Ματζικέρτ (1071)

Εκτός από την οικονομία, ισχυρό πλήγμα δέχθηκε κατά την περίοδο αυτή και η άμυνα του κράτους στην Ιταλία και τη Βαλκανική. Πολύ μεγαλύτερο αναδείχθηκε όμως το πρό-

βλημα της άμυνας στην Ανατολή. Εκεί, οι Σελτζούκοι Τούρκοι, απόγονοι του φυλάρχου Σελτζούκ, κινήθηκαν περί το έτος 1000 προς τα δυτικά και με πρωτοφανή ταχύτητα εξαφάνισαν τα τελευταία ίχνη της αραβικής κυριαρχίας στην Εγγύς Ανατολή, επωφελούμενοι από τη διάσπαση και την παρακμή του Χαλιφάτου, δηλαδή του αραβικού κράτους.

Τις καταστροφικές εισβολές των Σελτζούκων στις ανατολικές επαρχίες του βυζαντινού κράτους προσπάθησε να τερματίσει ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' Διογένης (1067-1071). Η αποφασιστική μάχη δόθηκε στο Ματζικέρτ το 1071, όπου ο βυζαντινός στρατός αποδεκατίστηκε. Ο ίδιος ο Ρωμανός αιχμαλωτίστηκε, αλλά συνήψε συνθήκη ειρήνης και αφέθηκε ελεύθερος. Όταν ο

**αυτοκράτορας επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, οι πολιτικοί του αντίπαλοι τον εξόντωσαν. Οι Σελτζούκοι Τούρκοι χρησιμοποίησαν αυτό το γεγονός ως πρόφαση και ακύρωσαν τη συνθήκη ειρήνης. Έτσι η ήττα των Βυζαντινών στο Ματζικέρτ μετατράπηκε σε συμφο-
ρά, αφού μέσα σε μια δεκαετία οι Τούρκοι κατέκτησαν το μεγαλύτερο μέρος της Μ. Ασίας.**

γ. Άλλα εξωτερικά και εσωτερι- κά προβλήματα

Τον ίδιο χρόνο που οι Βυζαντινοί ηττήθηκαν στο Ματζικέρτ, ο ηγέτης των Νορμανδών Ροβέρτος Γουισκάρδος κατέλαβε τις τελευταίες βυζαντινές κτήσεις στην Ιταλία, ενώ και στις ακτές της Αδριατικής και στο Δούναβη η βυζαντινή επικυριαρχία άρχισε να κλονίζεται.

Στο εσωτερικό του κράτους η οικονομική κρίση εντάθηκε. Οι τιμές του ψωμιού και των άλλων βασικών καταναλωτικών αγαθών εκτοξεύθηκαν στα ύψη και ξέσπασε αιματηρή λαϊκή εξέγερση κατά των υπευθύνων της οικονομικής πολιτικής. Στην πολιτική κρίση που επακολούθησε έδωσε τέρμα η ενθρόνιση του Αλεξίου Α' Κομνηνού (1081), που ήταν εκπρόσωπος της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μ. Ασίας.

Ο στρατός του Ρωμανού Δ' Διογένη

Ο Αυτοκράτορας ξεκίνησε για την εκστρατεία βιαστικά, με στρατό που δεν άρμοζε σε αυτοκράτορα των Ρωμαίων, αλλά που ήταν χαρακτηριστικός των καιρών: τον αποτε-

λούσαν Βούλγαροι, Ούζοι και άλλοι ξένοι που έτυχε να βρίσκονται εκεί, καθώς επίσης και Φράγκοι και Βαράγγοι. Όλοι αυτοί πήραν την αυτοκρατορική εντολή να πάνε στη Φρυγία, που βρίσκεται στο θέμα Ανατολικόν, και όπου έβλεπε κανείς το απίθανο αυτό θέαμα: οι περίφημοι στρατιώτες των Ρωμαίων, που είχαν υποτάξει Ανατολή και Δύση, δεν ήταν παρά λίγοι άνδρες, τσακισμένοι από τη φτώχεια και το άγχος και άοπλοι...Επειδή για πολλά χρόνια κανένας αυτοκράτορας δεν είχε επιχειρήσει εκστρατείες, οι στρατιώτες ήταν ά-σχετοι και άχρηστοι, και στερημένοι από μισθό και τις συνηθισμένες προμήθειες. Ήταν δειλοί και φυγόμαχοι και φαίνονταν ανίκανοι για οποιαδήποτε γενναία πράξη ...

Σε αντίθεση οι στρατιώτες του εχθρού ήταν τολμηροί, επίμονοι, πεπειραμένοι και γενικά κατάλληλοι για πόλεμο.

**Γεώργιος Κεδρηνός , II, 668-669,
στο : Σπ. Βρυώνης,
Η παρακμή του Μεσαιωνικού
Ελληνισμού της Μικρός Ασίας και η
διαδικασία του εξισλαμισμού (11ος-
15ος αι.), μετ. Κ. Γαλαταριώτου,
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής
Τραπέζης, Αθήνα 1996, 82.**

Οι συνέπειες της μάχης του Ματζικέρτ

**Από την εποχή των διαδόχων του
Διογένη, οι βάρβαροι καταπάτησαν
τα σύνορα της αυτοκρατορίας των
Ρωμαίων...Η δύναμη των βαρβά-**

ρων δεν περιορίστηκε παρά μόνο όταν άρχισε η βασιλεία του πατέρα μου (Αλεξίου Α' Κομνηνού). Εξακό- ντισαν σπαθιά και λόγχες κατά των Χριστιανών, έκαναν μάχες, πολέ- μους σφαγές. Πόλεις αφανίστηκαν, περιοχές λαφυραγωγήθηκαν, ολό- κληρη η χώρα των Ρωμαίων βάφτη- κε με το αίμα των Χριστιανών. Ορι- σμένοι έπεσαν θλιβερά από τόξα και λόγχες, άλλοι σύρθηκαν από τα σπίτια τους στην αιχμαλωσία στις πόλεις της Περσίας. Πάνω απ' όλα βασίλευε ο τρόμος, και όλοι έτρεχαν να κρυφτούν στις σπηλιές, τα δάση, τα βουνά τους λόφους...

Άννα Κομνηνή III, 229, στο : Σπ. Βρυώνης, ό.π., 147- 148

Ερωτήσεις

1. Γιατί ηττήθηκε στο Ματζικέρτ ο ικανός στρατιωτικός και αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' Διογένης (σχετικό παράθεμα);

2. Ποιες ήταν οι συνέπειες της ήττας του βυζαντινού στρατού στη μάχη του Ματζικέρτ; (σχετικό παράθεμα)

2. Η εσωτερική πολιτική των Κομνηνών (1081-1185)

α. Η διοίκηση και η οικονομία

Στα χρόνια του Αλεξίου Α' Κομνηνού αυξήθηκε υπερβολικά ο αριθμός των αξιωμάτων και η διοίκηση έπαψε να χαρακτηρίζεται από την άκαμπτη συγκεντρωτική γραφειοκρατία της προηγούμενης περιόδου. Αυξήθηκε επίσης ο αριθμός των θεμάτων της αυτοκρατορίας με συνέπεια να μειωθούν η έκταση και η σημασία τους.

Η οικονομική πολιτική του Αλέξιου ήταν κερδοσκοπική: αντί να επιδιώξει τη νομισματική σταθερότητα, ο αυτοκράτορας εκμεταλλεύτηκε τη συνεχή υποτίμηση του νομίσματος λόγω της νόθευσής του και, απαιτώντας να του καταβάλλονται οι όροι σε νομίσματα πλήρους αξίας,

ουσιαστικά αύξανε διαρκώς τους φόρους. Επιπλέον οι φορολογούμενοι επιβαρύνθηκαν με υποχρεωτική προσφορά εργασίας σε έργα οδοποιίας, σε κατασκευές γεφυρών κ.ά. Η φορολογική πολιτική και κυρίως η απληστία ορισμένων ιδιωτών, στους οποίους το κράτος ανέθετε την είσπραξη των φόρων, επιδείνωσε ακόμη περισσότερο τη θέση του λαού και ιδίως των αγροτών.

**Χρυσό νόμισμα του Μανουήλ Α'
Κομνηνού ("μανουελάτο") (Αθήνα,
Νομισματικό Μουσείο).**

Ο αριστοκρατικός πατριωτισμός των Κομνηνών

Εξυπηρέτησαν και οι δύο περίοδοι (η εικονομαχική και των Κομνηνών) πριν απ' όλα την εθνική επιταγή, δηλαδή την αντιμετώπιση του εξωτερικού εχθρού. Και οι δύο... εξαιτίας της αναγκαιότητας των καιρών, προκάλεσαν την στρατιωτικοποίηση της Αυτοκρατορίας, των θεσμών και της κοινωνίας της. Κατά τη διάρκεια αυτών των δύο περιόδων έγινε δυνατό να κινητοποιηθεί το έθνος και να σωθεί η βυζαντινή πατρίδα.

Ωστόσο, η εικονομαχία και η περίοδος των Κομνηνών διαφέρουν σ'ένα βασικό σημείο: τους κοινωνικούς προσανατολισμούς των

εμπνευστών τους. Ενώ οι Ίσαυροι στηρίχθηκαν κυρίως στο λαϊκό εθνικό στοιχείο, οι Κομνηνοί έφεραν σε πέρας την προσπάθειά τους, ευνοώντας κυρίως την αριστοκρατία της χώρας, δηλαδή τις μεγάλες αστικές και στρατιωτικές οικογένειες, που σφετερίστηκαν τον κρατικό μηχανισμό και έμειναν πάντα αλληλέγγυες σε μία δράση σχεδόν οικογενειακή, γιατί πολλές από αυτές συνδέονταν μεταξύ τους με οικογενειακούς δεσμούς.

Ε. Γλύκατζη- Αρβελέρ, Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μετ. Τ. Δρακοπούλου, Αθήνα 1977, 83.

β. Ο στρατός και ο θεσμός της πρόνοιας

Ο βυζαντινός στρατός δεν στελεχώνεται τώρα μόνο από μισθοφόρους αλλά κυρίως από προνοιάρηδες. Έτσι ονομάστηκαν οι στρατιωτικοί εκείνοι στους οποίους ο αυτοκράτορας παραχωρούσε αγροτικές εκτάσεις ή το δικαίωμα είσπραξης φόρων, με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικής υπηρεσίας. Οι παροχές αυτές ονομάζονταν πρόνοιες*, δεν αποτελούσαν ιδιοκτησία του προνοιαρίου αλλά του κράτους και επομένως ούτε μεταβιβάζονταν ούτε κληρονομούνταν. Οι προνοιάρηδες ήταν έφιπποι πολεμιστές, που συμμετείχαν στον πόλεμο επικεφαλής ομάδας, που η αριθμητική της δύναμη ήταν ανάλογη με την έκταση της πρόνοιας που τους είχε πα-

ραχωρηθεί. Ο θεσμός της πρόνοιας παρουσιάζει κάποιες ομοιότητες με θεσμούς της φεουδαρχίας, για την οποία έχει ήδη γίνει λόγος. Σε καμία περίπτωση όμως δεν μπορεί να γίνει λόγος για ταύτιση των δύο συστημάτων.

Στα χρόνια των Κομνηνών ο στρατός έγινε η κυρίαρχη τάξη στο Βυζάντιο και ζούσε εις βάρος του εξαθλιωμένου πληθυσμού. Γι αυτό και πολλοί έσπευδαν να καταταγούν στο στρατό σε αντίθεση με παλαιότερες εποχές, που τον απέφευγαν και προτιμούσαν άλλα επαγγέλματα.

γ. Η προσπάθεια για μεταρρύθμιση

Για τον αγροτικό κόσμο μόνο ένας από τους Κομνηνούς ενδιαφέρθηκε, ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος

Α'. Αυτός προσπάθησε να προστατεύσει τους χωρικούς από τις καταχρήσεις των δυνατών. Αγωνίστηκε επίσης να εξαλείψει τη διαφθορά και τις καταχρήσεις στη δημόσια διοίκηση. Η χρήση βίας όμως, από την πλευρά του, αμαύρωσε την κοινωνική του πολιτική και σύντομα η βασιλεία του εξελίχθηκε σε τυραννία. Η αγανάκτηση του λαού ξέσπασε με πολλούς τρόπους και το πρόγραμμά του για ριζική αλλαγή απέτυχε. Μια άλλη αρνητική συνέπεια της πολιτικής του ήταν η επιδείνωση των σχέσεων με τη Δύση, η οποία ακολούθησε επιθετική πολιτική κατά του Βυζαντίου.

Μέτρα για το λαό

Δεν αξίωναν πια τίποτε από αυτόν που είχε εξοφλήσει τους φόρους του, δεν τον ξεγύμνωναν πια, όπως πριν, παίρνοντάς του και το τελευταίο πουκάμισο, δεν βασάνιζαν πια το λαό μέχρι θανάτου. Και μόνο η αναφορά του ονόματος του Ανδρονίκου επενεργούσε σαν μαγικό και οι φοροεισπράκτορες γίνονταν καπνός.

**Νικήτας Χωνιάτης, Διήγησις
χρονική,
εκδ. I. A. van Dieten, Βερολίνο 1975,
325**

Ερωτήσεις

1. Να περιγράψετε το θεσμό της πρόνοιας και το ρόλο των προνοιαρίων.

2. Τι επιδίωξε με τη μεταρρύθμισή του ο Ανδρόνικος Α' Κομνηνός; (Βλέπε και σχετικό παράθεμα). Γιατί απέτυχε η προσπάθεια αναμόρφωσης της βυζαντινής κοινωνίας;

3. Η Ανατολική πολιτική των Κομνηνών. Η εξάπλωση του Ισλάμ και η απώλεια της Μικράς Ασίας

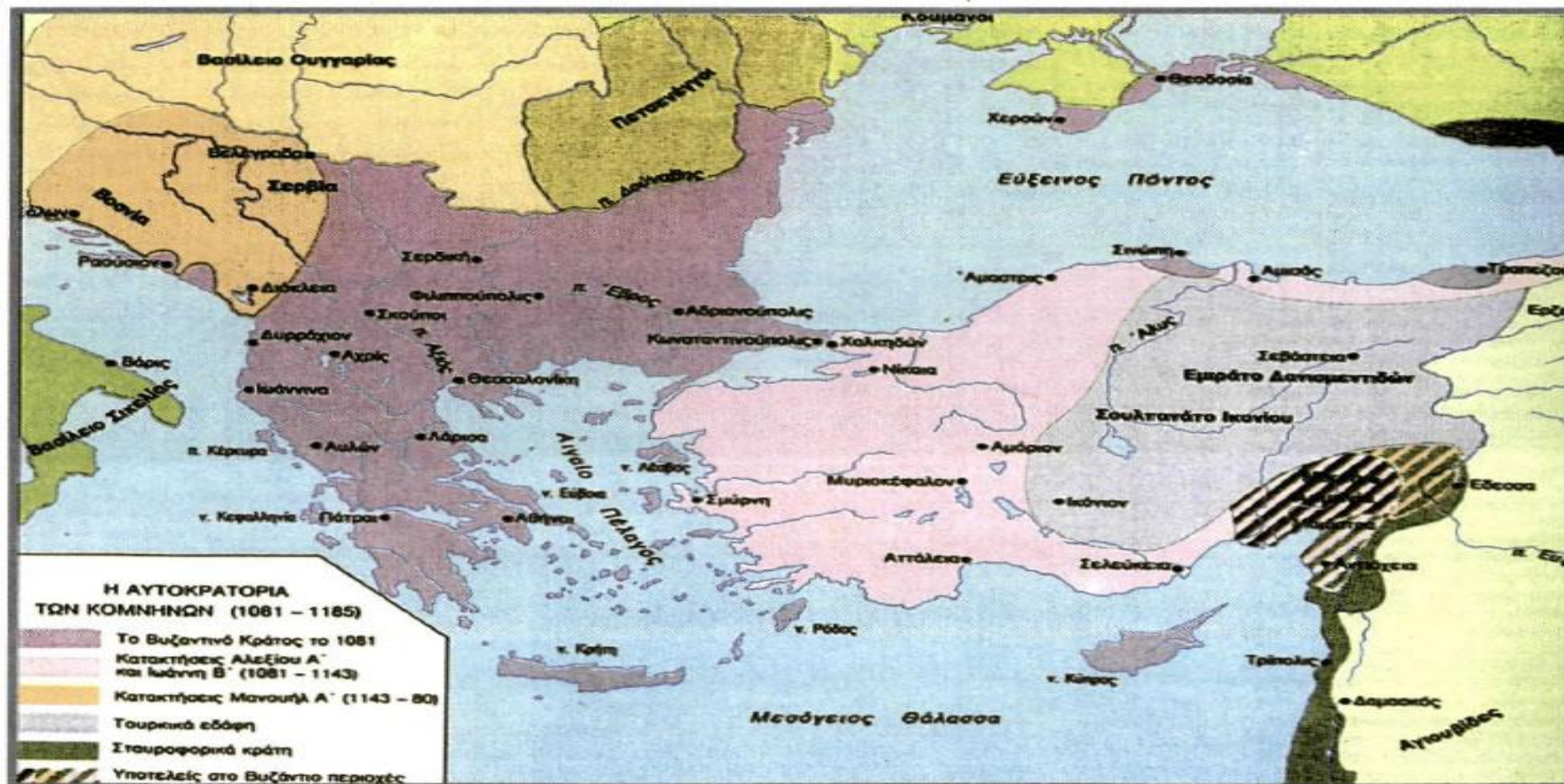
Ο Αλέξιος Α' Κομνηνός και οι άμεσοι διάδοχοι του Ιωάννης Β' και Μανουήλ Α' αντιμετώπισαν, άλλοτε με διπλωματικές μεθόδους και άλλοτε με νικηφόρες εκστρατείες, τους Σελτζούκους που κατείχαν ήδη το μεγαλύτερο μέρος της Μ. Ασίας. Το 1162 ο σουλτάνος αναγκάστηκε να υπογράψει συνθήκη με βάση την οποία υποσχόταν να παραδώσει πολλές πόλεις και να παρέχει στρατιωτική βοήθεια στο Βυζάντιο. Αθέτησε όμως τις υποσχέσεις του αυτές και, εκμεταλλευόμενος τους περισπασμούς που αντιμετώπιζε ο Μανουήλ Α' στην Ιταλία, προχώρησε σε επιθετικές ενέργειες. Για να

τις αποκρούσει ο Μανουήλ, εμφανίστηκε το 1176 με ισχυρές δυνάμεις στις ορεινές διαβάσεις της κεντρικής Μικράς Ασίας, κοντά στο Μυριοκέφαλο, όπου όμως υπέστη φοβερή καταστροφή. Ο βυζαντινός στρατός σχεδόν εξολοθρεύτηκε.

Η κυριότερη συνέπεια των τουρκικών κατακτήσεων ήταν η απώλεια της Μ. Ασίας και ο εξισλαμισμός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού της. Η εξέλιξη αυτή οφειλόταν κατά πρώτο λόγο στις καταλήψεις πόλεων, που συνοδεύονταν από λεηλασίες και φοβερές σφαγές, καθώς οι επιδρομείς εμπνέονταν από την ιδέα του αφανισμού των εχθρών του Ισλάμ. Καταστράφηκαν 60 τουλάχιστον πόλεις, μερικές περισσότερο από μία φορά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα για το μέγεθος της τραγωδίας που έπληξε τους αστικούς

πληθυσμούς αποτελούν το Δορύλαιο και η συριακή πόλη Έδεσσα. Τις καταστροφές των Τούρκων συμπλήρωσαν η πείνα και η πανούκλα.

Πολλοί πληθυσμοί αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να καταφύγουν σε ορεινές περιοχές, σε οχυρωμένα αστικά κέντρα ή στις γειτονικές χριστιανικές χώρες. Το κύριο ρεύμα των φυγάδων κινήθηκε προς τις δυτικές ακτές της Μικράς Ασίας και προς τα νησιά του Αιγαίου. Το αποτέλεσμα ήταν να ερημώσουν εκτεταμένες περιοχές και να εποικιστούν από τους Τούρκους.

Τα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας επί Κομνηνών (1081-1185)

**Ματζικέρτ και Μυριοκέφαλον
Και στέλνοντας αγγελιαφόρους (ο
Μανουήλ Κομνηνός) ανακοίνωσε τα
συμβάντα στους Κωνσταντινουπο-
λίτες, παρουσιάζοντας τον εαυτό
του κατά κάποιο τρόπο ομοιοπαθή
με το Ρωμανό Διογένη, καθώς ο αυ-
τοκράτορας εκείνος, όπως και αυ-
τός ο ίδιος, κήρυξε κάποτε τον πό-
λεμο στους Τούρκους, αλλά έχασε
το μεγαλύτερο μέρος του στρατού
και πιάστηκε αιχμάλωτος**

**Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική
Διήγησις, εκδ. I. A. Dieten, Βερολίνο
1975, 191.**

Οι μικρασιατικοί πληθυσμοί αφανίζονται από τις σφαγές και την πείνα

Από την αρχή της χρονιάς (1079-1080) η πείνα ερήμωσε τις περιοχές που κατοικούσαν οι Χριστιανοί, οι οποίες είχαν ήδη αφανισθεί από τις άγριες και φονικές τουρκικές ορδές. Καμιά επαρχία δεν διέφυγε την ερήμωση. Παντού οι Χριστιανοί είχαν παραδοθεί στην κόψη του σπαθιού ή είχαν σκλαβωθεί με αποτέλεσμα να σταματήσουν οι καλλιέργειες των αγρών και να υπάρχει έλλειψη ψωμιού. Οι γεωργοί και οι εργάτες είχαν σφαγεί ή είχαν οδηγηθεί στην αιχμαλωσία και στη σκλαβιά. Η πείνα είχε απλωθεί παντού. Πολλές επαρχίες ήταν έρημες από τους κα-

τοίκους τους. Το ανατολικό έθνος (οι Αρμένιοι) δεν υπήρχε πια και η χώρα των Ελλήνων έκειτο σε ερείπια.

Από το έργο του χρονογράφου Ματθαίου από τη συριακή Έδεσσα, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Θ', 48.

Μετά τη μάχη των Ματζικέρτ (1071) τούρκοι νομάδες πλημμύρισαν τη Μ Ασία. Μικρογραφία που εικονίζει τουρκομάνο ιππέα (Κωνσταντινούπολη, Βιβλιοθήκη Τοπκαπί).

Ερωτήσεις

1. Ποιες ήταν οι συνέπειες της στρατιωτικής ήττας των Βυζαντινών στο Μυριοκέφαλο;

2. Ποιες επιμέρους αιτίες οδήγησαν στον εξισλαμισμό μεγάλου μέρους του πληθυσμού της Μ.Ασίας; Συμβουλευτείτε και το σχετικό παράθεμα.

4. Η ιταλική και η βαλκανική πολιτική των Κομνηνών

α. Οι σχέσεις με τις ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες

Η Βενετία είχε προσφέρει στον Αλέξιο Α' βοήθεια για την απόκρουση της νορμανδικής απειλής. Σε αντάλλαγμα για τη βοήθεια αυτή, το Βυζάντιο παραχώρησε τίτλους και χρηματικές χορηγίες σε βενετούς αξιωματούχους. Σημαντικότερα ήταν τα εμπορικά προνόμια. Με το χρυσόβουλλο* του έτους 1082 οι Βενετοί απέκτησαν το δικαίωμα να εμπορεύονται ελεύθερα στην Κωνσταντινούπολη και τις υπόλοιπες περιοχές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, χωρίς να πληρώνουν καθόλου δασμούς. Επί πλέον τους πα-

ραχωρήθηκαν πολλά καταστήματα και τρεις αποβάθρες στην Κωνσταντινούπολη. Η συμφωνία του 1082 έθεσε τα θεμέλια του αποικιακού κράτους της Βενετίας στην Ανατολή, αλλά συγκλόνισε το εμπορικό σύστημα της αυτοκρατορίας, η οποία έπαυσε να κυριαρχεί στις μεσογειακές αγορές και έχασε το ρόλο του μεσάζοντα στο εμπόριο με την Ανατολή.

Ο Ιωάννης Β' Κομνηνός επιχείρησε να αντιδράσει, αλλά οι Βενετοί επιτέθηκαν στα νησιά του Αιγαίου και ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να επικυρώσει στο ακέραιο τη συνθήκη του 1082. Το δυσβάστακτο για το βυζαντινό εμπόριο βάρος των προνομίων προς τους Βενετούς προσπάθησε να αποσείσει και ο Μανουήλ Α' Κομνηνός. Ο φιλόδοξος αυτοκράτορας, ο οποίος ε-

μπνεόταν από το όραμα της οικου-
μενικής κυριαρχίας, έκλεισε συνθή-
κες με τη Γένουα και την Πίζα, με α-
ποτέλεσμα να ξεσπάσει σφοδρή δι-
αμάχη με τη Βενετία το 1171. Μέσα
σε μια μέρα όλοι οι βενετοί κάτοικοι
της αυτοκρατορίας συνελήφθησαν
και οι περιουσίες, τα πλοία και τα ε-
μπορεύματά τους κατασχέθηκαν. Η
διαμάχη προκάλεσε τη διακοπή
των σχέσεων των δύο κρατών για
μια δεκαετία. Οι σφαγές και οι λεη-
λασίες σε βάρος των Λατίνων επα-
ναλήφθηκαν και το 1182, ύστερα α-
πό μια αυθόρμητη εξέγερση των
λαϊκών μαζών της πρωτεύουσας
κατά των Δυτικών.

Τα βίαια αυτά γεγονότα και η
προσπάθεια της βυζαντινής κυβέρ-
νησης να εξισορροπεί τη βενετική
ναυτική και εμπορική υπεροχή πα-
ρέχοντας προνόμια στους αντιπά-

λους της, ανησυχούσαν τις βενετικές αρχές. Γι αυτό ορισμένοι κύκλοι στο εσωτερικό της Βενετίας διαμόρφωσαν σταδιακά την άποψη ότι μόνο η οριστική εξάλειψη του Βυζαντίου θα μπορούσε να διασφαλίσει τη μονοπωλιακή θέση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας στο εμπόριο της Ανατολής. Εκφραστής της πολιτικής αυτής υπήρξε ο δόγης της Βενετίας Ερρίκος Δάνδολος.

Εμπορικά προνόμια στους Βενετούς

Και παραχώρησε στους Βενετούς όλα τα εμπορικά καταστήματα που υπήρχαν από την παλιά εβραϊκή σκάλα μέχρι τη Βίγλα καθώς και όλες τις ενδιάμεσες σκάλες (αποβάθρες). Ακόμη τους χάρισε πολλά α-

κίνητα στη Βασιλεύουσα και στο Δυρράχιο και όπου αλλού του ζητήσανε. Αλλά το σπουδαιότερο απ' όλα πως τους επέτρεψε το ελεύθερο εμπόριο σ' όλες τις περιοχές που βρίσκονταν στην εξουσία των Ρωμαίων, ώστε να εμπορεύονται άνετα και όπως ήθελαν, χωρίς να πληρώνουν ούτε ένα νόμισμα για δασμούς (κομμέρκιον) και άλλους φόρους και να είναι έξω από κάθε έλεγχο.

Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς VI, 10, έκδ. B. Leib, τόμ. II, Παρίσι, 1943, 54-55.

**Ομοίωμα μεσαιωνικού βενετικού εμπορικού πλοίου
((Βενετία, Ναυτικό Μουσείο).**

Ο Μανουήλ Α' αντιδρά στη βενετική αλαζονεία

Αφού απέκτησαν μεγάλο πλούτο (οι Βενετοί που είχαν εγκατασταθεί στο Βυζαντινό Κράτος) έγιναν τόσο φαντασμένοι και ξεδιάντροποι που όχι μόνο επέτρεπαν αυθαιρεσίες σε βάρος των Ρωμαίων, αλλά, επιπλέον, περιφρονούσαν ακόμη και τις απειλές και τις εντολές του Αυτοκράτορα. Ο αυτοκράτορας γι' αυτό σταμάτησε να τους ευνοεί. Όταν έφερνε στο μυαλό του τις αγριότητες που διέπραξαν στην Κέρκυρα ή πληροφορούνταν ενέργειές τους που αποδείκνυαν την εχθρότητά τους και αναστατωνόταν από τις ανοησίες τους, τότε άφριζε από την οργή σαν κύμα που το φουσκώνει η άγρια και μανιασμένη καταιγίδα.

Επειδή η απείθαρχη συμπεριφορά τους του φαινόταν ανυπόφορη, έστειλε επιστολές σ' όλο το Ρωμαϊκό Κράτος με τη διαταγή, μια ορισμένη μέρα, να συλληφθούν οι Βενετοί και να δημευθεί η περιουσία τους

Νικήτας Χωνιάτης, Διήγησις χρονική, εκδ. A. Van Dieten, Βερολίνο 1975. 171.

β. Η πολιτική των Κομνηνών στη Βαλκανική Χερσόνησο

Στα Βαλκάνια ο Αλέξιος Α' Κομνηνός αντιμετώπισε με επιτυχία τις επιδρομές των Πατζινακών και των Κομάνων, δύο λαών τουρκικής καταγωγής. Από την εποχή του Ιω-

άννη Β' Κομνηνού αρχίζει να εκδηλώνεται έντονη διαμάχη μεταξύ του Βυζαντίου και της αναδυόμενης ουγγρικής δύναμης. Ο Ιωάννης προσπάθησε να παρέμβει στις διαμάχες για τη διαδοχή του ουγγρικού θρόνου, μια πολιτική που συνέχισε και ο διάδοχος του Μανουήλ. Το 1164 υπογράφηκε μια πολύ ευνοϊκή για το Βυζάντιο συνθήκη με τους Ούγγρους, που ανανεώθηκε τρία χρόνια αργότερα. Με τη συνθήκη αυτή περιήλθαν στο Βυζάντιο η Δαλματία, η Κροατία, η Βοσνία και η περιοχή του Σιρμίου. Επιτυχίες είχε επίσης το Βυζάντιο και κατά του σέρβου ηγέτη Στέφανου Νεμάνια.

Τα αποτελέσματα όμως όλων των παραπάνω επιτυχιών άρχισαν να εξανεμίζονται επί Ανδρονίκου Κομνηνού. Στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 12ου αιώνα οι Ούγγροι

και ο Νεμάνια αποδεδεσμεύθησαν εύκολα από τη βυζαντινή επιρροή, ενώ η Βοσνία πέρασε στον έλεγχο του πάπα. Το μεγαλύτερο όμως πλήγμα για το κύρος της αυτοκρατορίας στη Βαλκανική Χερσόνησο υπήρξε η ίδρυση του Δεύτερου Βουλγαρικού Κράτους υπό τους αδελφούς Πέτρο και Ασάν (1185). Η ανασύσταση του Βουλγαρικού Κράτους σήμανε το οριστικό τέλος της βυζαντινής κυριαρχίας στα Βαλκάνια.

Ερωτήσεις

1. Ποιο ήταν το σημαντικότερο από τα εμπορικά προνόμια που δόθηκαν στους Βενετούς με τη συνθήκη του έτους 1082 και ποια η σημασία του κατά τη γνώμη σας; (Βλέπε σχετικό παράθεμα)

2. Τι επιδίωκαν, γενικά, οι Κομνηνοί με την παραχώρηση προνομίων και στις άλλες ναυτικές δυνάμεις της εποχής;

3. Γιατί ο Μανουήλ, σύμφωνα με το σχετικό παράθεμα, αποφάσισε να συλλάβει τους βενετούς υπηκόους του και να κατασχέσει τις περιουσίες τους;

5. Οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη

α. Ο πληθυσμός και η γεωργία

Στα μέσα του 11 ου αιώνα παρουσιάζονται στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Ιταλία οι πρώτες ενδείξεις μιας αρχόμενης ακμής. Ο πληθυσμός αυξάνεται και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις επεκτείνονται με εκχερσώσεις και αποξηράνσεις. Συγχρόνως ζωντανεύουν το εμπόριο και η βιοτεχνία και ιδρύονται νέες πόλεις. Το χρήμα χρησιμοποιείται και πάλι στις συναλλαγές.

Ουσιαστικά πραγματοποιείται μία γεωργική επανάσταση, η οποία εκφράζεται με την αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και της συγκομιδής και με τεχνολογικές καινοτομίες, όπως είναι το τροχοφόρο άροτρο και η τετράτροχη άμαξα. Η

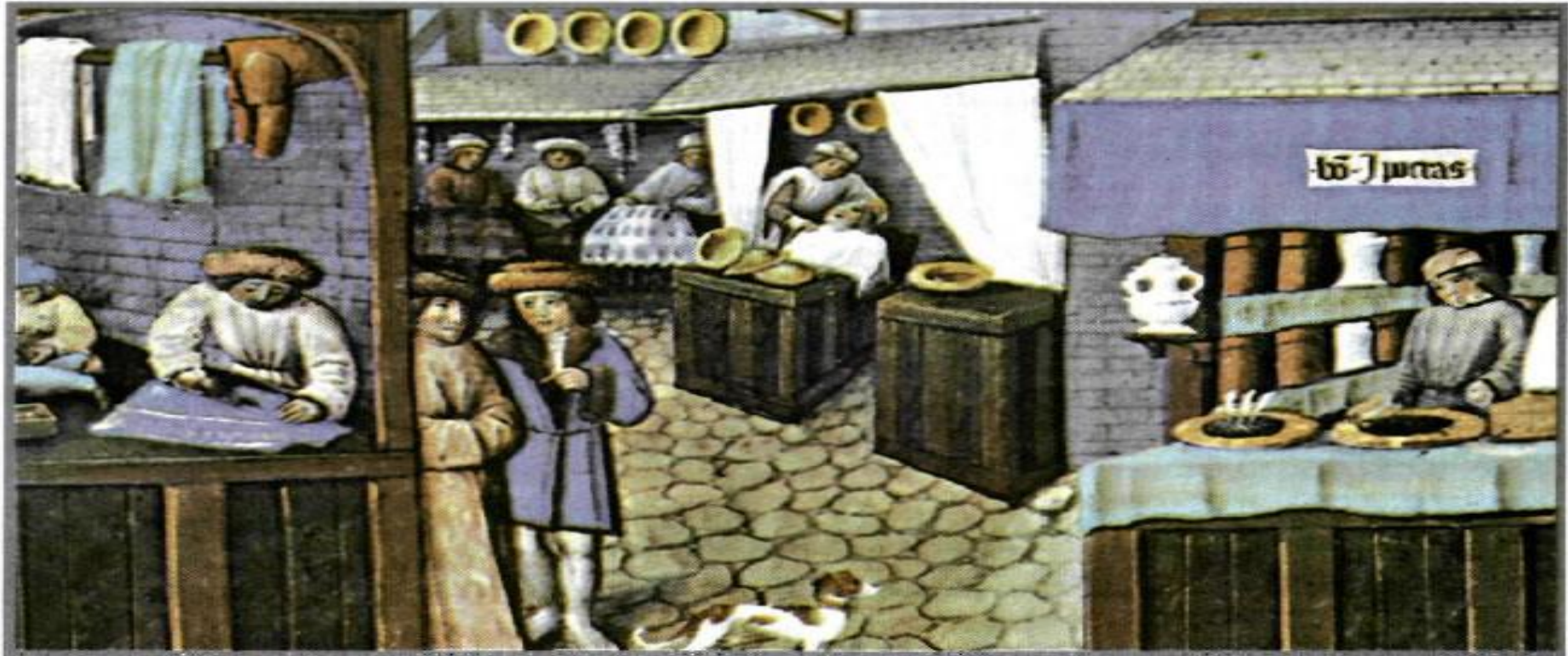
έλλειψη λιπάσματος επιβάλλει την τριζωνική καλλιέργεια. Το χωράφι χωρίζεται σε τρεις ζώνες που καλλιεργούνται εκ περιτροπής. Επιτυγχάνεται έτσι καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του αγρού και ο πληθυσμός εξασφαλίζει περισσότερη και καλύτερης ποιότητας τροφή. Οι μεταβολές συνέβαλαν στην πραγματοποίηση του αγροτικού εμποικισμού και στο σχηματισμό αστικών κοινοτήτων.

β. Οι πόλεις

Κατά την περίοδο αυτή ιδρύονται πολλές νέες πόλεις και επεκτείνονται οι παλαιοί οικιστικοί πυρήνες, ενώ ανεγείρονται φρούρια. Ο έντονος ρυθμός ανάπτυξης των πόλεων επηρεάζει με τη σειρά του την ύπαιθρο. Βάση της ζωής στην πόλη είναι ο καταμερισμός της εργασίας,

ο οποίος επιβάλλεται από την πρόοδο της τεχνολογίας. Ο νερόμυλος, του οποίου η χρήση επεκτείνεται στη Δύση, γίνεται πλέον η κύρια πηγή ενέργειας. Στα τέλη του 12ου αιώνα προστίθεται ο ανεμόμυλος. Οι πόλεις γίνονται κέντρα εντατικής οικοδόμησης και συναλλαγών, κινητήριες δυνάμεις της παραγωγής. Παράγουν και θέτουν σε κυκλοφορία εμπορεύματα, διαδίδουν τεχνικές και νέες ιδέες. Αναλαμβάνουν τον κοινωνικοοικονομικό και πνευματικό ρόλο που διαδραμάτιζαν οι μονές στον Πρώιμο Μεσαίωνα.

Εμπορικός δρόμος μεσαιωνικής πόλης. Μικρογραφία σε χειρόγραφο του 15ου αι.

γ. Το εμπόριο

Αυτή την εποχή σημειώνεται πρόοδος του εμπορίου, αφού το αγροτικό πλεόνασμα διατίθεται στις πόλεις. Οι εμπορικές δραστηριότητες εμφανίζονται στα μέσα του 11ου αιώνα και αναπτύσσονται ιδιαίτερα στη διάρκεια του 12ου αιώνα. Πρόκειται για ένα εμπόριο με ευρεία ακτίνα δράσης. Αναπτύσσεται κατά μήκος των οδικών αξόνων που συνδέουν τα έσχατα σημεία της Χριστιανοσύνης, ενώ άλλοι δρόμοι κατευθύνονται προς τα μεγάλα μουσουλμανικά και βυζαντινά κέντρα της Μεσογείου. Μεγάλα εμπορικά κέντρα είναι οι ιταλικές ναυτικές πόλεις, ενώ στο Βορρά ακμάζουν η Μπρυζ και η Βρέμη. Πρωταγωνιστούν εβραίοι και χριστιανοί έμπο-

ροι από τη Βενετία και την Πράγα, οι οποίοι διακινούν κυρίως δούλους, προϊόντα πολυτελείας και καταναλωτικά αγαθά (γούνες, μπαχαρικά, χρωματιστά υφάσματα της Φλάνδρας, αλάτι, ξύλο, σίδηρος, σιτάρι κ.ά.). Για τη μεταφορά των εμπορευμάτων στην ξηρά χρησιμοποιούνται μεγάλες τετράτροχες άμαξες ή καραβάνια ημιόνων. Στη θάλασσα το εμπόριο διεξάγεται με γαλέρες και κόγκες (τύπος πλοίων του Βορρά)-ας σημειωθεί ότι περί το 1200 καθιερώνεται η χρήση της πυξίδας και του πρυμναίου πηδαλίου.

Από τα τέλη του 12ου αιώνα αρχίζει να διαδίδεται ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων, ιδιαίτερα στη Φλάνδρα και στη γαλλική Καμπανία. Προικισμένες με προνόμια, οι εμποροπανηγύρεις αποτελούν

στην ουσία μια διαρκή αγορά, όπου δεν προσφέρονται μόνο εμπορεύματα, αλλά γίνονται και ανταλλαγές νομισμάτων από ειδικευμένους αργυραμοιβούς-τραπεζίτες και χορηγούνται πιστώσεις κυρίως από εβραίους επιχειρηματίες και από τις πλούσιες μονές. Είναι οι πρώτες εκδηλώσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Στο μεσογειακό κόσμο, και ιδιαίτερα στη Βενετία και στη Γένουα, γενικεύεται από το 12ο αιώνα η πρακτική της συγκρότησης ναυτικών εταιρειών, που επενδύουν στο θαλάσσιο εμπόριο, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη.

**Τεχνολογικές καινοτομίες στο
Μεσαίωνα.**

**Απεικονίσεις πρυμναίου πηδαλίου και
ανεμόμυλου
σε σφραγίσματα πόλεων της
Κεντρικής Ευρώπης (13ος αι.)**

Συμβόλαιο ίδρυσης ναυτικής εταιρείας

**Μάρτυρες: Σιμόνε Μπουκούτσιο, Ο-
τζέριο, Πελόζο, Ριμπάλντο ντι Σάου-
ρο και Τζενοάρτνο Τόσκα. Ο Στα-
μπίλε και ο Αρσάλντο Τζεραπόν
συγκρότησαν εταιρεία, στην οποία,
όπως εξηγούν, ο Σταμπίλε συνεισέ-
φερε ποσό 88 λιρών και ο Αρσάλ-
ντο ποσό 44 λιρών. Ο Αρσάλντο
παίρνει το ποσό αυτό μαζί του για
να το επενδύσει στην Τύνιδα ή ό-
που αλλού πλεύσει το πλοίο του
Μπαλντιτζόνε Γκράσσο και του Τζι-
ράρδο, που ο ίδιος χρησιμοποιεί.
Επιστρέφοντας παραδίδει τα κέρδη
στον Σταμπίλε ή στον αντιπρόσω-
πό του για τη διανομή. Μετά την α-
φαίρεση του κεφαλαίου μοιράζουν
τα κέρδη εξ ημισείας. Το συμβό-**

λαιο κλείσθηκε στον Οίκο του Κεφαλαίου στις 29 Σεπτεμβρίου 1163. Πέραν αυτών ο Σταμπίλε εξουσιοδοτεί τον Αρσάλντο να στείλει χρήματα με πλοίο της επιλογής του στη Γένουα.

**J. Le Goff, Das Hochmittelalter,
Fischer Weltgeschichte 11,
Φραγκφούρτη 1965, 50**

Ερωτήσεις

1. Μελετήστε με προσοχή το παράθεμα που περιλαμβάνει συμβόλαιο ίδρυσης ναυτικής εταιρείας. Πώς προβλεπόταν να γίνει η διανομή των κερδών της ιδρυόμενης ναυτικής εταιρείας;

2. Τι δηλώνει ο όρος «γεωργική επανάσταση»;

3. Η παροιμιώδης έκφραση «ο πέμπτος τροχός της αμάξης» (αυτός που δεν τον υπολογίζουν καθόλου, ο «ανύπαρκτος»), η οποία εμφανίστηκε τον 11ο- 12ο αι., σε ποιά τεχνολογική καινοτομία της εποχής παραπέμπει; Συζητήστε τη σχέση γλώσσας-οικονομίας-τεχνολογίας.

6. Κοινωνία και εξουσία στη Δυτική Ευρώπη

α. Οι κοινωνικές τάξεις

Όπως προαναφέρθηκε, η ανώτερη αριστοκρατία προέρχεται από άμεσους υποτελείς του βασιλιά, τους ευγενείς της καρολίδειας εποχής.

Από τον 11ο αιώνα επεκτείνεται το σύστημα της υποτελείας και, εκτός από τους παλαιούς κληρονομικούς φεουδάρχες, δημιουργείται μια νέα κατηγορία κατώτερων υποτελών, την πλειονότητα των οποίων αποτελούσαν οι ιππότες. Οι ιππότες έφεραν βαριά και ακριβή πανοπλία.

Η πολεμική τέχνη του ιππότη προϋπέθετε σκληρή εκπαίδευση από την παιδική του ηλικία. Στα 12 ή 14 χρόνια του ο ιππότης έπαιρνε το χρίσμα στο πλαίσιο ειδικής τελετής, με την οποία συνειδητοποιούσε ότι

ως ιππότης δεν είχε μόνο δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις, όπως το να υπερασπίζεται την πίστη και τη δικαιοσύνη, να βοηθά τους αδύναμους και τους καταπιεσμένους.

Οι ιππότες αποτελούσαν εξαρχής μία τάξη σχετικά ανοιχτή σε τολμηρούς τυχοδιώκτες, οι οποίοι ήταν εκπαιδευμένοι και συγκέντρωναν ορισμένες οικονομικές προϋποθέσεις. Έτσι οι πρωτότοκοι, που κληρονομούσαν την πατρική περιουσία, πύκνωναν τις τάξεις των ιπποτών, οι οποίοι περιφέρονταν αναζητώντας την τύχη τους ή συμμετείχαν στις χριστιανικές εκστρατείες, ενώ οι αποκλειόμενοι από την πατρική περιουσία γίνονταν δεκτοί στην Εκκλησία ή στις μονές.

Έντονη κινητικότητα παρατηρείται και στην αγροτική τάξη. Η θέση των αγροτών βελτιώνεται σημαντι-

κά και πολλοί από αυτούς μεταπηδούν στην τάξη των ιπποτών. Μερικές φορές απελευθερώνονται ολόκληρες αγροτικές κοινότητες. Συνήθως όμως οι αγρότες αποκτούν την ελευθερία τους δραπέτεύοντας στις πόλεις ή σε άλλες αγροτικές περιοχές, τις οποίες εποίκιζαν και εκχέρσωναν.

β. Οι κάτοικοι των πόλεων

Οι ομάδες που ασχολούνται με το εμπόριο και τη βιοτεχνία αποκτούν στη διάρκεια του 11ου αι. ελευθερίες και προνόμια και συνήθως συμμαχούν με τα κατώτερα στρώματα της αριστοκρατίας εναντίον των ισχυρών φεουδαρχών. Έτσι στα τέλη του 12ου αιώνα εμφανίζεται μία νέα κοινωνία, των αστών με διαφορετική δομή, που αντιπαρατίθεται, με τη δραστηριότητά της και την κοινωνική και πολιτι-

κή οργάνωσή της, στην κοινωνική διάρθρωση της φεουδαρχικής υπαίθρου.

Η εξέγερση του πληθυσμού της Λαόν κατά του επισκόπου (1115)
Κύριος των κατοίκων του Λαόν ήταν ο επίσκοπος... Ήταν ένας τυχοδιώκτης, ο οποίος έναντι ενός μεγάλου ποσού χρημάτων τους είχε παραχωρήσει γραπτές ελευθερίες. Λίγο αργότερα πλήρωσε στο βασιλιά Λουδοβίκο ΣΤ' 700 λίρες, για να του δώσει το δικαίωμα να ανακαλέσει το χάρτη (Charta Libertatum), που ο ίδιος ο βασιλιάς είχε εγκρίνει ένα χρόνο πριν. Επιπλέον, ζήτησε από τους κατοίκους να του πληρώσουν 700 λίρες! Έξαλλοι αυτοί οι τελευταίοι έκλεισαν τα μαγαζιά τους. «Δεν ήταν μόνο από θυμό...», διηγείται ένας καλόγερος αυτόπτης

μάρτυρας, «αλλά συνωμοτούσαν με όρκο να σκοτώσουν τον επίσκοπο και τους συνενόχους του». Ο επίσκοπος δεν έδινε σημασία στις προειδοποιήσεις: «Τι νομίζετε ότι μπορούν να κάνουν αυτοί με τις εξεγέρσεις τους; Αν ο Γιάννης, ο νέγρος υπηρέτης μου, αρπάξει από τη μύτη τον πιο επίφοβο από αυτούς... δεν θα ακουστεί κιχ... Τους υποχρέωσα να καταργήσουν την κοινότητά τους». Την επομένη, Μεγάλη Παρασκευή, ξαφνικά μια μεγάλη ταραχή ξεσπάει στην πόλη. Με φωνές «Κομμούνα! Κομμούνα!» (δηλ. Κοινότητα), ορδές οπλισμένων... ορμούν στο επισκοπικό μέγαρο... Στο τέλος ο επίσκοπος, βλέποντας ότι έχασε το παιγνίδι, φόρεσε τα ρούχα ενός υπηρέτη του, κατέφυγε στο υπόγειο και κρύφτηκε σ' ένα βαρέλι. Όμως, ένας από τους εξε-

**γερμένους τον ανακάλυψε, τον έ-
συρε έξω, τραβώντας τον από τα
μαλλιά, και τον κατακρεούργησαν**

**Από το έργο του χρονογράφου
Guilbert de Nogent, στο: Β.
Κρεμμυδάς - Φ. Πισπιρίγκου, Ο
μεσαιωνικός κόσμος, Αθήνα 1985,
139**

γ. Η σύγκρουση Εκκλησίας και Κράτους

**Η πάλη μεταξύ της Εκκλησίας
της Ρώμης και της Αγίας Ρωμαϊκής
Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έ-
θνους για την κυριαρχία του
κόσμου συνδέεται στενά με τη με-
ταρρύθμιση της Καθολικής Εκκλη-
σίας, που ανέλαβε ο πάπας Γρηγό-
ριος Ζ' (1073-1085). Η μεταρρύθμιση
αυτή απέβλεπε στην κατάργηση
της σιμωνίας (εξαγορά αξιωμάτων),**

στην επιβολή της αγαμίας του κλήρου και, κυρίως, στην απαγόρευση της περιβολής, δηλαδή του διορισμού των επισκόπων από τον αυτοκράτορα. Η πρώτη φάση αυτού του αγώνα ονομάστηκε για το λόγο αυτό διαμάχη για την περιβολή. Η διαμάχη άρχισε το 1075 με μία παπική γνωμοδότηση (Dictatus Papae), που καθόριζε τις βασικές αρχές της παπικής κυριαρχίας.

Ο αυτοκράτορας Ερρίκος Δ' απάντησε με τη σύνοδο της Βορμς (1076), η οποία χαρακτήρισε τον πάπα ως ψευδομοναχό και αρπακτικό λύκο και τον καθαίρεσε. Ο πάπας με τη σειρά του αναθεμάτισε τον αυτοκράτορα, του αφαίρεσε κάθε εξουσία στη Γερμανία και την Ιταλία και απαγόρευε στους πιστούς να υπακούουν στις εντολές του. Οι περισσότεροι Γερμανοί ηγεμόνες

εκμεταλλεύθηκαν τον αναθεματισμό, για να ενισχύσουν τη δύναμή τους εξέλεξαν δικό τους βασιλιά και προσκάλεσαν τον πάπα στη Γερμανία. Λέγεται ότι ο Ερρίκος αναγκάστηκε τότε να υποκύψει και να ταπεινωθεί μπροστά στον πάπα, στο φρούριο Κανόσσα (1077).

Η σύγκρουση συνεχίστηκε από τον ίδιο τον Ερρίκο και τους διαδόχους του με αναθέματα, στρατιωτικά και άλλα μέτρα. Η φάση αυτή τερματίστηκε με τη συμφωνία της Βόρμς (1122), που αποτελούσε πρακτικά νίκη της Εκκλησίας, αφού διαχώριζε τις σφαίρες της κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας. Η δύναμη της Εκκλησίας πάντως εκδηλώθηκε κυρίως με τις Σταυροφορίες.

Ο Ερρίκος ο Δ' παρακαλεί την κόμησσα Ματθίλδη και τον ηγούμενο του Cluny να μεσολαβήσουν στον πάπα. Μικρογραφία από το "Βίο της Ματθίλδης" (περί το 1164).

Αποσπάσματα από την παπική γνωμοδότηση

Μόνο ο επίσκοπος Ρώμης μπορεί να καθαιρεί επισκόπους.

Με εκείνους, οι οποίοι αναθεματίζονται από τον πάπα, οι πιστοί δεν μπορούν πια να ζουν κάτω από την ίδια στέγη.

Ο πάπας είναι ο μοναδικός άνθρωπος του οποίου φιλούν τα πόδια όλοι οι ηγεμόνες.

Ο πάπας μπορεί να καθαιρεί αυτοκράτορες.

Καμιά σύνοδος δεν μπορεί να συγκληθεί χωρίς την έγκριση του.

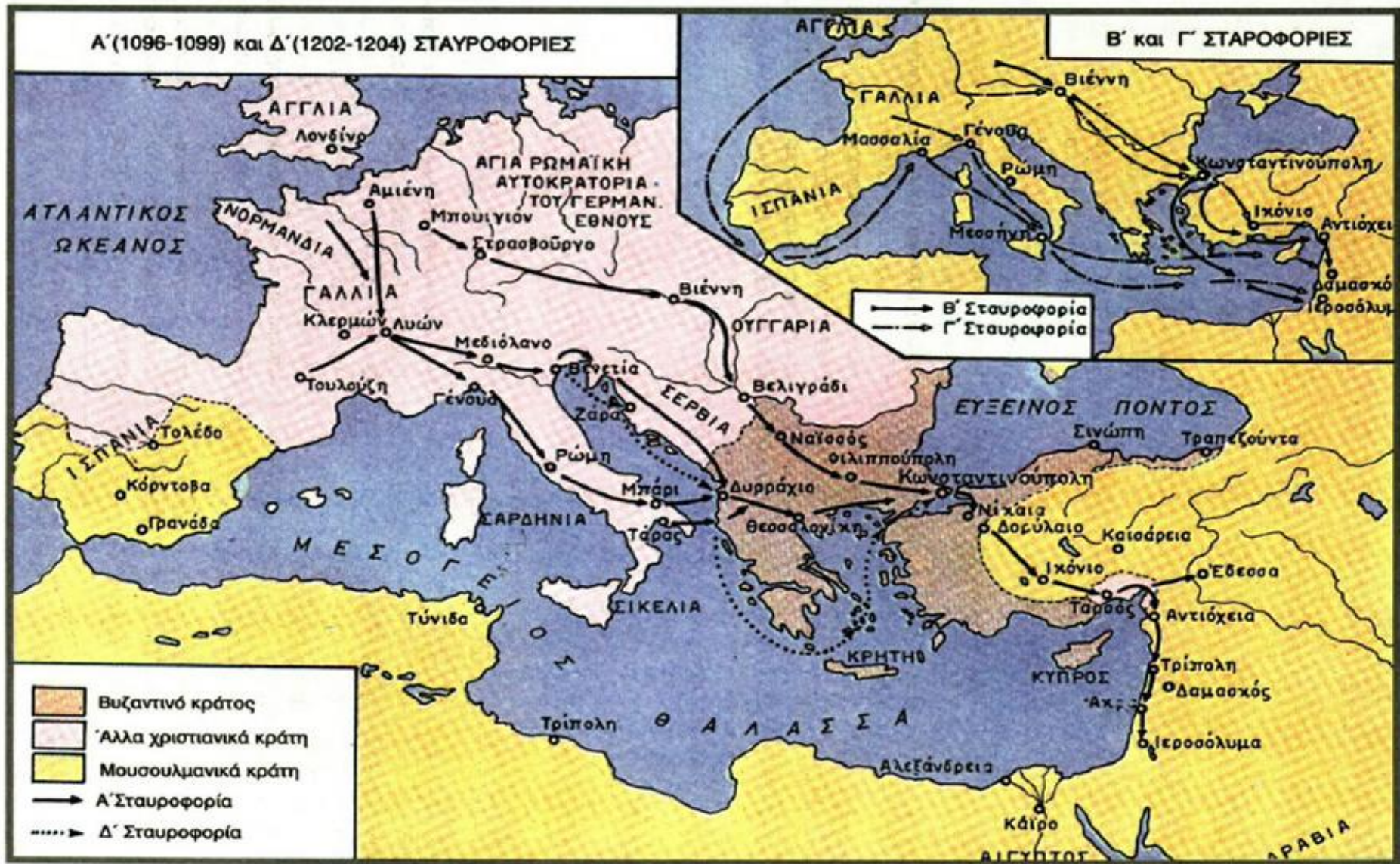
**J. Le Goff, Das Hochmittelalter,
Fischer Weltgeschichte 11,
Φραγκφούρτη 1965, 90.**

Ερωτήσεις

Γιατί οι ιππότες συγκίνησαν και ενέπνευσαν τους λογοτέχνες;

2. Συζητήστε τα αιτήματα των εξεγερμένων κατοίκων της Λαόν και τη συμπεριφορά του επισκόπου της πόλης σύμφωνα με το παράθεμα.

3. Να συζητήσετε τη σχέση κοσμικής-εκκλησιαστικής εξουσίας στη Δύση.

7. Οι Σταυροφορίες

α. Οι αιτίες

Η ιδέα των Σταυροφοριών που γεννήθηκε στη Δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του 11ου αι., προήλθε από το συνδυασμό δύο παραγόντων: της αναβίωσης της αρχαίας παράδοσης των προσκυνημάτων στους Αγίους Τόπους στη διάρκεια του 10ου αι. και της έντονης φημολογίας, που αναπτύχθηκε στη Δύση από το τέλος της χιλιετίας, για ωμότητες σε βάρος των προσκυνητών από την πλευρά των Αράβων και των Τούρκων. Οι τελευταίοι, κύριοι της Βαγδάτης και προστάτες των Χαλιφών ήδη από το 1055, κατέκτησαν τη Συρία και κυρίευσαν τα Ιεροσόλυμα. Οι δυτικοί χρονογράφοι του 12ου αι. αναφέρουν το φανατισμό των Τούρκων ως κύρια αιτία

των Σταυροφοριών. Όμως η άποψη αυτή δεν επιβεβαιώνεται από την ιστορική έρευνα. Η πρωτοβουλία προήλθε από τους πάπες, οι οποίοι είχαν ήδη προσδώσει χαρακτήρα ιερού πολέμου στην επιχείρηση ανάκτησης (Reconquista) των χριστιανικών εδαφών της Ισπανίας από τους Άραβες.

Στην πραγματικότητα η ιδέα της σταυροφορίας, η οποία, κατά την επικρατέστερη άποψη, ήταν ξένη στο Βυζάντιο, προσέφερε στον παπισμό την ευκαιρία να ενισχύσει τη θέση του έναντι των γερμανών ηγεμόνων και ιδιαίτερα του Ερρίκου του Δ'. Οι πάπες, στον αγώνα τους κατά του Ερρίκου Δ', επιδίωκαν την υποστήριξη των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Από την πλευρά του ο Αλέξιος Α', στα δύσκολα χρόνια του πολέμου με τους Πατζινάκες και

τους Κομάνους, είχε προσπαθήσει να στρατολογήσει μισθοφόρους στη Δύση. Από τον πάπα όμως ο Αλέξιος ανέμενε μισθοφόρους, όχι σταυροφόρους. Επί πλέον, οι σταυροφόροι εμφανίστηκαν μπροστά στην Κωνσταντινούπολη σε μία εποχή που ο Αλέξιος είχε απαλλαγεί από τους κινδύνους και ετοιμαζόταν να εκστρατεύσει στην Ανατολή. Για το λόγο αυτό έγινε δεκτοί με δυσπιστία.

Το Νοέμβριο του 1095 ο πάπας Ουρβανός Β' κήρυξε την Πρώτη Σταυροφορία. Σύμφωνα με μεταγενέστερους χρονογράφους, οι οποίοι μας δίνουν βέβαια τη γενική ιδέα και όχι το ακριβές περιεχόμενο του λόγου, ο πάπας κάλεσε τους πιστούς σε ιερό πόλεμο κατά των Αράβων για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων και έκλεισε το λόγο

του με το σύνθημα: Ο Θεός το θέλει."

Ο πάπας κηρύσσει τη Σταυροφορία

Γενναιότατοι στρατιώτες... Μην αφήνετε να σας κρατήσει στην πατρίδα ούτε η ιδιοκτησία ούτε η οικογενειακή φροντίδα. Γιατί αυτή η χώρα, που περιβάλλεται από όλες τις μεριές από θάλασσα και οροσειρές, είναι υπερπλήρης από σας. Δεν της περισσεύουν τα πλούτη. Μόλις και μετά βίας μπορεί να θρέψει αυτούς που την καλλιεργούν. Γι' αυτό αλληλοτρώγεστε και σπαράζετε μεταξύ σας. Πάψτε πια τις εχθρότητες, ας σταματήσουν οι διαφωνίες κι ας πάρουν τέλος οι πόλεμοι μεταξύ σας αφήστε κάθε μίσος και διχο-

γνωμία να κοιμηθούν. Πάρτε το δρόμο για τους Αγίους Τόπους, ελευθερώσετε αυτή τη γη από το γένος του Διαβόλου και υποτάξτε τη σε σας. Η βασιλική πόλη (Ιερουσαλήμ)... είναι τώρα αιχμάλωτη από τους εχθρούς της και έχει υποφέρει τόσο...ώστε να έχει καταργηθεί η λατρεία...Γι' αυτό το λόγο αναλάβετε αυτό το ταξίδι για την άφεση των αμαρτιών σας και εξασφαλίστε την αθάνατη δόξα του Βασιλείου των Ουρανών".

Από το έργο του ιστορικού Γουλιέλμου από την Τύρο *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, στο: *Select Documents of European History*, έκδ. Laffan, Νέα Υόρκη 1929, 55-56.

Συμφωνία του Αλέξιου Α' με τους Σταυροφόρους

Κι έτσι ο Γκοντοφρέ (Γοδεφρείδος του Μπουγιόν) δεν άργησε να κάνει το θέλημα του αυτοκράτορα. Αφού παρουσιάστηκε λοιπόν μπροστά του, ορκίστηκε τον όρκο που του ζήτησε: όσες πόλεις και εδάφη ή φρούρια ανήκαν προηγουμένως στην αυτοκρατορία των Ρωμαίων και κατορθώσει να τα κυριεύσει, (ο Γοδεφρείδος) να τα παραδίδει στον αρχηγό που θα έστελνε ο αυτοκράτορας γι' αυτό το σκοπό. Όταν έδωσε αυτόν τον όρκο και πήρε αρκετά χρήματα, ο αυτοκράτορας τον κράτησε στο παλάτι, έφαγαν μαζί στο ίδιο τραπέζι και διασκέδασαν πλούσια, ύστερα ο Γκοντοφρέ πέρασε απέναντι στον Πελεκάνο και καταυλίστηκε εκεί.

**Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς, ΙΧ, 11, έκδ.
B. Leib, τόμ. ΙΙ, Παρίσι, 1945,226.**

β. Οι τρεις πρώτες σταυροφορίες

Πολλοί πιστοί, διαποτισμένοι από την ιδέα του ιερού πολέμου, ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό στο κήρυγμα του πάπα. Είδαν στην πρόσκληση του μία ευκαιρία, για να εξασφαλίσουν την αιώνια σωτηρία και, συγχρόνως, να βελτιώσουν τη δεινή οικονομική θέση τους. Οι στρατιές της Πρώτης Σταυροφορίας προήλθαν κυρίως από περιοχές όπως η Φλάνδρα, η Προβηγκία, η Ν. Ιταλία κ.ά., όπου στο β' μισό του 11ου αι. σημειώθηκε μεγάλη αύξηση του πληθυσμού και εκδηλώθηκαν, με ιδιαίτερη ένταση, πείνα και επιδημίες.

Η Πρώτη σταυροφορία (1096-1099) περιλάμβανε πολλές και διαφορετικές στρατιές. Στην αρχή ξεκί-

νησε μία ανοργάνωτη λαϊκή σταυροφορία, αποτελούμενη από φτωχούς και αγρότες. Διέσχισαν λεηλατώντας τη βυζαντινή επικράτεια, αλλά στη Μ. Ασία εξοντώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους.

Ακολούθησαν οι φεουδάρχες. Οι στρατιές τους προωθήθηκαν στο βυζαντινό έδαφος. Ο Αλέξιος επιδίωξε να διασφαλίσει τα βυζαντινά συμφέροντα και έπεισε τους σταυροφόρους να του υποσχεθούν πίστη. Στη συνέχεια, με τη βοήθεια του Αλεξίου, οι σταυροφόροι πέρασαν στη Μ. Ασία και νίκησαν τους Τούρκους στο Δορύλαιο (1097). Τα εδάφη αποδόθηκαν, βάσει συμφωνίας, στο Βυζαντινό Κράτος. Τα Ιεροσόλυμα καταλήφθηκαν με έφοδο τον Ιούλιο του 1099 και μετατράπηκαν, όπως και άλλες κατακτημένες περιοχές, σε φραγκικό βασίλειο.

Η λατινική κυριαρχία φαινόταν ότι θα διαρκούσε. Όμως οι Μουσουλμάνοι σημείωσαν σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες σε βάρος των σταυροφορικών κρατιδίων. Η εξέλιξη αυτή προκάλεσε τη Δεύτερη και Τρίτη Σταυροφορία (12ος αι.), που τελείωσαν με επώδυνες στρατιωτικές ήττες για τους Σταυροφόρους, καθώς και με απώλειες για το Βυζάντιο. Ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος κατέλαβε την Κύπρο και την πούλησε στους Φράγκους Λουζινιάν. Έτσι εγκαινιάσθηκε στη Μεγαλόνησο η Λατινοκρατία, η οποία διήρκεσε τέσσερις περίπου αιώνες.

γ. Τα αποτελέσματα των τριών πρώτων σταυροφοριών

Ουσιαστικά κανένας από τους επισήμως προβληθέντες ή απώτε-

ρους στόχους των τριών πρώτων σταυροφοριών (κατάκτηση Αγίων Τόπων, παροχή βοήθειας στους Έλληνες, συνένωση της Χριστιανοσύνης) δεν πραγματοποιήθηκε. Η κατάκτηση των Αγίων Τόπων δεν διήρκεσε για πολύ. Το μίσος Χριστιανών και Μουσουλμάνων αναζωπυρώθηκε. Οι τρεις πρώτες σταυροφορίες αύξησαν επίσης την εχθρότητα μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων, με αποτέλεσμα η Τέταρτη Σταυροφορία να οδηγήσει στην άλωση της Κωνσταντινούπολης. Τέλος, στο πλαίσιο των κοινών εκστρατειών οξύνθηκαν οι αντιπαλοτήτες: οι προσωπικοί ανταγωνισμοί των ηγετών, οι εθνικοί ανταγωνισμοί, οι αντιθέσεις μεταξύ κληρικών και λαϊκών, μεταξύ των γηγενών Λατίνων και των νέων σταυ-

ροφόρων που έφταναν από τη Δύση.

Από οικονομική άποψη τα οφέλη για τους σταυροφόρους ήταν περιορισμένα, αν και ενισχύθηκε η παρουσία των ιταλικών ναυτικών πόλεων στα λιμάνια της Ανατολής. Αν οι σταυροφορίες πλούτισαν τη Δύση, αυτό συνέβη σε βάρος των πρωταγωνιστών τους. Οι ιππότες αποδεκατίστηκαν και έγιναν φτωχότεροι, καθώς οι επιχειρήσεις στοίχισαν πολλά θύματα και το υπερπόντιο ταξίδι αποδείχθηκε πολυέξοδο. Και η Εκκλησία περισσότερα έχασε, παρά κέρδισε. Τα μοναχικά τάγματα που δημιούργησε επέστρεφαν συχνά ηττημένα στη Δύση, εκτρέπονταν σε λεηλασίες και προκαλούσαν την απογοήτευση και την οργή.

δ. Η Τέταρτη Σταυροφορία

Στα τέλη του 12ου αι. η πολιτική ατμόσφαιρα στην Κωνσταντινούπολη ήταν βαριά. Το Βυζάντιο είχε απειληθεί σοβαρά από τους Νορμανδούς και οι σχέσεις με τους Βενετούς ήταν οξυμένες, ενώ ο γερμανός αυτοκράτορας Ερρίκος ΣΤ' επεξεργαζόταν επεκτατικά σχέδια σε βάρος της Αυτοκρατορίας. Η πολιτική, στρατιωτική και οικονομική αδυναμία της Αυτοκρατορίας ήταν εμφανέστατη. Μέσα σ' αυτό το κλίμα εκδηλώθηκε η Τέταρτη Σταυροφορία.

Η ιδέα της Τέταρτης Σταυροφορίας ανήκε στο φιλόδοξο και δυναμικό πάπα Ιννοκέντιο Γ'. Ένα διάχυτο πνεύμα θρησκευτικότητας, ανάμει-

ΚΤΟ με το ιπποτικό αίσθημα, πλαισίωναν έναν ασαφή και απροσδιόριστο σκοπό. Η ιδέα προπαγανδίστηκε στις χώρες της Δ. Ευρώπης και αρχηγός των φεουδαρχών ορίστηκε ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός. Η Βενετία αποφασίστηκε να είναι τόπος συγκέντρωσης του στρατού. Προορισμός η Αίγυπτος ή η Συρία. Σύμφωνα με τη σύμβαση που υπογράφηκε στη Βενετία τον Απρίλιο του 1201, η Γαληνότατη Δημοκρατία* ανέλαβε, έναντι αμοιβής, να μεταφέρει με το στόλο της στην Ανατολή και να εφοδιάζει με τρόφιμα τα στρατεύματα επί ένα έτος.

Τον Ιανουάριο του 1203 οι σταυροφόροι αποδέχθηκαν την πρόταση του έκπτωτου βυζαντινού αυτοκράτορα Ισαακίου Β' Αγγέλου για την αποκατάστασή του στο θρόνο.

Η απόφαση της επίθεσης κατά της Κωνσταντινούπολης φαίνεται ότι οριστικοποιήθηκε στην Κέρκυρα, ενδιάμεσο σταθμό της εκστρατείας. Οι σταυροφόροι έφθασαν μπροστά στα τείχη της Βασιλεύουσας τον Ιούνιο του 1203.

ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους

Γενική ήταν η εντύπωση ότι η παραμονή των σταυροφόρων στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν προσωρινή και ότι μετά την αποκατάσταση του Ισαακίου Β' Αγγέλου θα αναχωρούσαν με προορισμό τους Αγίους Τόπους. Οι Λατίνοι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη στις 17 Ιουλίου του 1203 και αποκατέστησαν τον Ισαάκιο. Παρέμειναν όμως εκεί για να διαχειμάσουν. Η αντιπαράθεση με τον πληθυσμό της πρω-

τεύουσας οξύνθηκε εξαιτίας της αλαζονικής συμπεριφοράς των Λατίνων, οι οποίοι επέβαλαν και βαρύτατη φορολογία. Την έκρυθμη κατάσταση εκμεταλλεύτηκε ο Αλέξιος Ε' Δούκας Μούρτζουφλος για να καταλάβει πραξικοπηματικά το θρόνο.

Στα τέλη Μαρτίου του 1204 οι σταυροφόροι συνυπέγραψαν τη συμφωνία διανομής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (Διανομή της Ρωμανίας*). Η άλωση πραγματοποιήθηκε στις 13 Απριλίου 1204. Ο Αυτοκράτορας Αλέξιος Ε' είχε τραπεί προηγουμένως σε φυγή εγκαταλείποντας την Κωνσταντινούπολη στις άγριες διαθέσεις των σταυροφόρων. Κύριοι της Βασιλεύουσας οι τελευταίοι, επέβαλαν τώρα το δίκαιο του κατακτητή. Οι σφαγές και οι

Ληλασίες ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Πολύτιμα έργα τέχνης διοχετεύτηκαν στη Δύση, για να κοσμήσουν τους καθεδρικούς ναούς και τους πύργους των ευγενών.

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους αρχίζει η μακρά περίοδος της Φραγκοκρατίας στον ελλαδικό χώρο, η οποία διαρκεί σε ορισμένες περιοχές μέχρι το 17ο αιώνα.

Τα χάλκινα άλογα, που αφαιρέθηκαν από τον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης (1204) και τοποθετήθηκαν μπροστά στο ναό τον Αγίου Μάρκου της Βενετίας.

Μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης

(Οι σταυροφόροι) δεν μπορούσαν καθόλου να σκεφτούν πώς μπορεί να υπάρχει σ' όλον τον κόσμο μια τόσο πλούσια πόλη, όταν είδαν τα ψηλά τείχη και τους πλούσιους πύργους και τα πλούσια παλάτια και τις ψηλές εκκλησίες της, που ήταν τόσες πολλές που κανείς δεν θα το πίστευε, αν δεν το έβλεπε με τα μάτια του, κι ακόμα το μήκος και το πλάτος της πόλης που κυβερνούσε όλες τις υπόλοιπες. Και μάθετε πως δεν υπήρξε άνθρωπος τόσο ασυγκίνητος που να μην ανατριχιάσει.

Γοδοφρείδος Βιλλεαρδουίνος, Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, 128, μετ. Γ. Αντύπας, Αθήνα 1985.

Ο πάπας Ιννοκέντιος στηλιτεύει το μένος των Σταυροφόρων
Αυτοί οι πιστοί του Χριστού, που όφειλαν να στραφούν εναντίον των απίστων, κολύπησαν στο χριστιανικό αίμα. Δεν λογάριασαν, ούτε θρησκεία, ούτε ηλικία, ούτε φύλο. Και δεν τους άρκεσε που πήραν τους θησαυρούς της Αυτοκρατορίας και που ξεπουπούλιασαν τους ιδιώτες, μικρούς και μεγάλους, αλλά θέλησαν να βάλουν χέρι και στα πλούτη των εκκλησιών, από τις ιερές τράπεζες, τους είδαν να παίρνουν εικόνες και σταυρούς και να φεύγουν.

Από το βιβλίο: Β. Κρεμμυδάς - Φ. Πισπιρίγκου, Ο μεσαιωνικός κόσμος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, 150

Ερωτήσεις

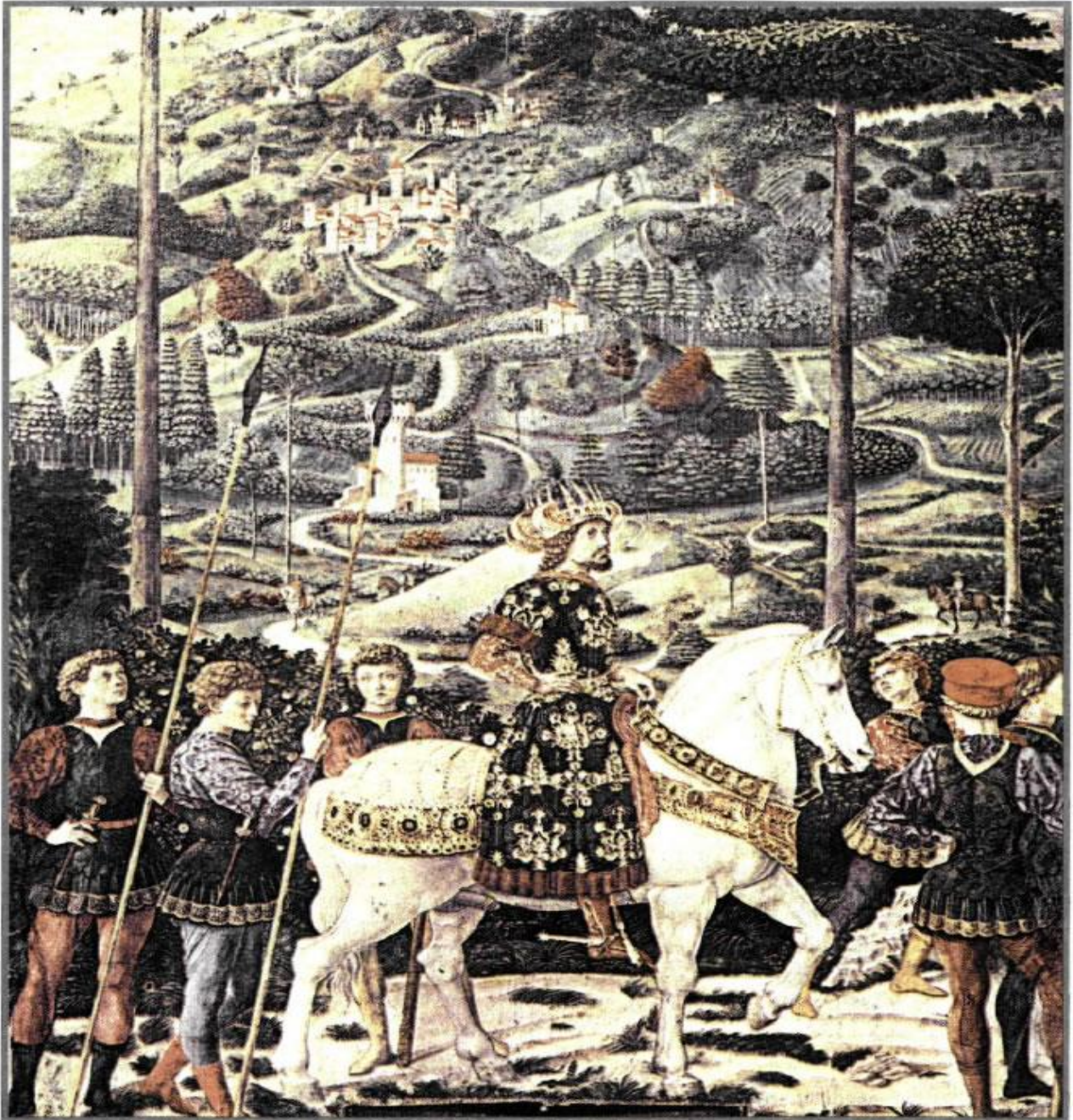
1. Ο πάπας επικαλείται μια σειρά από λόγους, που επιβάλλουν τη συμμετοχή των πιστών στη σταυροφορία (σχετικό παράθεμα). Να επισημάνετε τους λόγους αυτούς και να τους διακρίνετε σε πνευματικούς-θρησκευτικούς και σε υλικούς.

2. Ποια υποχρέωση ανέλαβαν οι σταυροφόροι έναντι του Αλεξίου Α' Κομνηνού; (βλέπε σχετικό παράθεμα).

3. Ποιες ήταν οι εντυπώσεις που προκάλεσε στους σταυροφόρους το επιβλητικό θέαμα της Βασιλεύουσας; (βλέπε σχετικό παράθε-

μα).Συσχετίστε τις εντυπώσεις αυτές με τη συμπεριφορά που έδειξαν, όταν εισέβαλαν στην Κωνσταντινούπολη (σχετικό παράθεμα).

4. Ποια ήταν τα κυριότερα αίτια και οι άμεσες συνέπειες της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους με βάση τα παραθέματα και την ιστορική αφήγηση;

**Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η'
Παλαιολόγος στη σύνοδο
Φλωρεντίας- Φερράρας (1439).
Πίνακας του Β. Gozzoli, ανάκτορο
Medici Riccardi, Φλωρεντία.**

Περιεχόμενα 2^{ου} τόμου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(565-1815)

(συνέχεια)

ΙΙ. Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟ- ΜΑΧΙΑΣ ΩΣ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (843-1054)

(συνέχεια)

5. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.....	6
6. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β (1025-1054)	38
7. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ	46

ΙΙΙ. ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ

1. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ (1054-1081)	59
2. Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1081-1185)	68
3. Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ. Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΙ Η ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ	78
4. Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ	87
5. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ	98
6. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ	110
7. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ	122

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η χρήση
του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς
τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου.**